

21e JAARGANG No. 5

1 OKTOBER 1976 — *f* 2,35

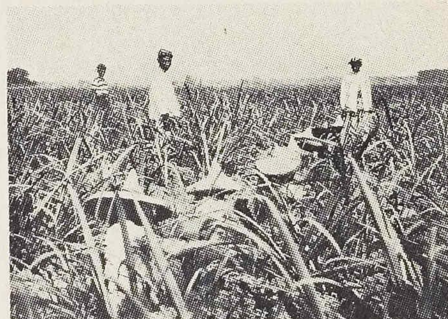
tong tong

HET ENIGE INDISCHE BLAD TER WERELD

BIJ DE VOORPLAAT

IN DE SUIKER

Suiker is heel wat anders dan teboe! Suiker is wit, korrelig en zit in een potje op de theetafel. Van suiker word je dik, het is slecht voor je gezondheid en je tanden.
Maar teboe! Dat is een taaie, ongenaakbare stengel, wel 4 meter hoog vaak. Je hebt er een scherpe parang en een goede slag voor nodig hem te vellen en nog heel wat werk voor je dat lange eind in hanteerbare stukken hebt gehakt en schoongemaakt. Als je de goede manier niet weet en je pakt de stengel toevallig onderaan bij een knoop, dan zit je met een "behaarde" handpalm. Donsfijne haartjes die je er niet uit kunt trekken of wrijven. Je moet ze er uit laten zweren en dan zit je dagen lang met een branderige pijn.

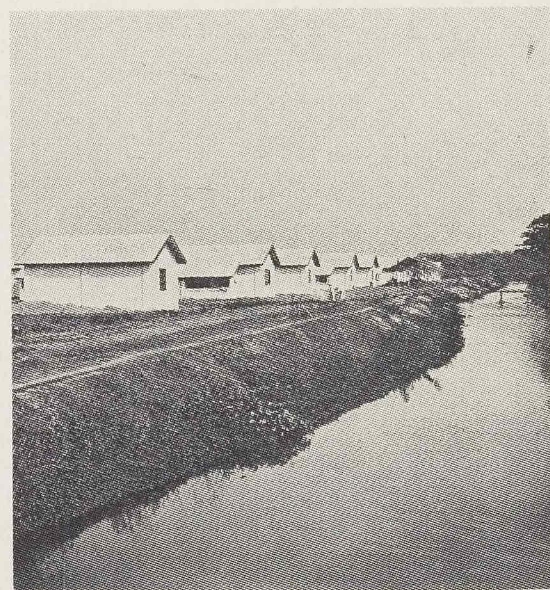

Het begieten van de jonge aanplant geschiedt door vrouwen, met water uit de draineer-goten. Aan de stand van de vrouwen ziet u hoe diep de goten zijn.

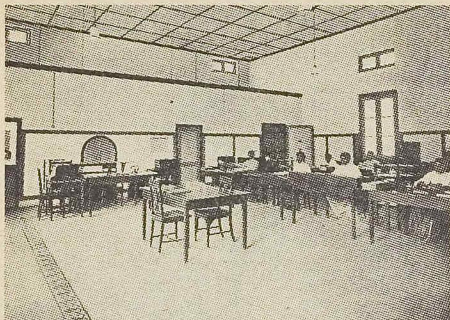
Maar ben je een bedreven teboe-snijder, dan heb je een stukje van de hemel bemachtigd. Met je sterke tanden (en ieder kind in Indië had die) scheur je de schil af, snijdt de teboe in bijt-makkelijke stukken, anders haal je nog je lippen open aan de krs-krs vezels. En dan kauw je, en kauw je, en kauw je, terwijl kleine teugjes van een hemels nectar door je dorstige keel glijden.
Zo volmaakt is het evenwicht tussen Arbeid en Beloning dat ik mijn herinnering aan teboe eten een van de heerlijkste vind uit mijn Indische jeugd. Arme kinderen van hier, die alleen papiertjes af hoeven te wikkelen, te likken, te zuigen en te slikken. Als ze moeten kauwen blijft de zoetigheid tussen tanden en kiezen zitten en verrot het glazuur. Met teboe daarentegen kauw je je tanden schoon, de ampas spuug je uit, wat je binnenkrijgt is eigenlijk zo weinig, maar zo puur en lekker, dat je blijft kauwen. Je kaakspieren regelen je gretigheid wel, langer dan een half uur achter elkaar houdt niemand het vol. Wanneer je 's avonds in bed ligt met stijve kaken denk je alleen nog aan die 3 grote stukken die je boven op de kast hebt verstopt. Voor morgen. Was het maar morgen, na school!
Hoe kwam je als kind aan teboe? Natuurlijk kon je het in de warong kopen. 3 Bosjes voor een cent, hapklare stukjes op een biting geprikt, tot een rozetje bij elkaar gebonden. Maar veel lekkerder smaakte suikerriet als je het "veroverd" had. Zoals de jager de tjèleng, de visser de kakap. Alles wat behendigheid, inspanning, risico inhield maakte ons leven daar de moeite waard.
Dat was dan ook het kardinale verschil tussen de teboeaanplant en Maatjes gevulde suikerpotje.
Van Malang uit anderhalf uur lopen. Eerst langs de grote weg, Soekoen, Klajatan, door de kampongs en sawahs naar S.f. Kebonagoeng. Zulke onschuldige strooptochten stonden altijd onder commando van een oudere jongen uit de buurt of een actieve buurman. Het zijn werkelijk de mooiste herinneringen uit mijn Malangse jeugd. Het heel vroeg opstaan, aerbelandafles met water gevuld en een paar centen voor snoepen onderweg.
Er werd altijd luid en veel gezongen, door iedereen. Elk liedje uit "Kun je nog zingen". Het hoorngeschal uit berg en dal schalde over de sawahs en het mannetje dat op de zandweg reed gleed met ons mee de modder in als we naast het dijkje stapten. Toch moest je niet proberen wat uit te halen onderweg, want je had zó een djitak te pakken van een oudere jongen of meisje. Men hield de kleine schapen in het oog, er was een stilzwijgende, overeengekomen verantwoordelijkheid van de ouderen voor de jongeren. En die aanvaarden dat.
"En toch worden jullie allemaal nog eens gepakt en bij de politie gebracht," voorspelde mijn moeder somber." Jullie benadelen toch de fabriek op die manier?"
Ik heb het gedicht van "Jantje zag eens pruimen hangen," altijd een walgelijk voorbeeld van Hollandse krenterigheid gevonden, die niet in de tropen thuishoorde, maar mijn lieve moeder dacht daar anders over.
"We hebben het al aan de mandoer gevraagd," probeerde ik haar soms gerust te stellen. "Welke mandoer? De mandoer heeft niets te vertellen over de tuin, jullie moeten het aan de

Het huis van een railbaan-snijveldopzichter. Voor deze tijd een "kast" van een woning, voor die tijd gewoon. De aanwezigheid van een fabriek of onderneming drukte zijn stempel op de omgeving kilometers in de omtrek. De belangrijkheid en positie van de geëmployeerde was natuurlijk merkbaar aan de woning, maar goede en ruime huisvesting was er voor iedereen.

Hier de achterzijde van een rij fabriekskampongs. Een groot gedeelte van de werkers bleef toch wel "buiten" wonen, maar de grote afstanden, vooral als men een gezin had, gaven de doorslag, zich binnen het complex te vestigen.

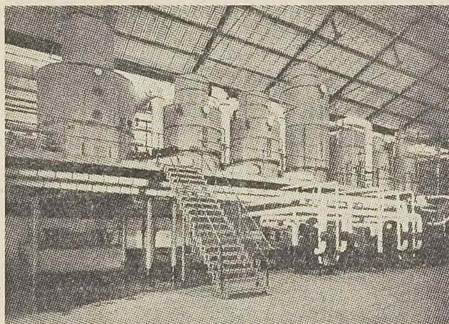
De boekhouding van S.f. Watoetoelis. Javaanse klerken verwerken met hun aangeboren preciesheid de opbrengstcijfers.

administrateur vragen," vond Maatje. De administrateur! Dan had je net zo goed regelrecht bij Onze Lieve Heer kunnen aankloppen, neen, zo gek waren we ook weer niet. Soms kwamen we wel eens djaga's tegen in de tuin. "Djangan terlaloe banjak njo!" zeiden ze. Meer niet. Max Havelaar had ons moeten zien!
Hoeveel stalen we? Tien, vijftien stengels. Soms trokken we ze van een volgeladen lorrie, maar dat was niet "echt". Het was stelen, wat je ook deed, dat wel natuurlijk. Echt rampassen, vernielen, daar dacht niemand aan. Je had een warme wandeling achter de rug en dezelfde afstand terug voor de boeg. Je moest het riet schoonmaken, in stukken kappen en naar huis dragen. Je kleren kwamen onder de vlekken te zitten, handen, armen, benen alles kleefde. "Daar komt onze suikerfreule weer aan," begroette mijn moeder me, "ga direct naar de badkamer!"

*

Dit is allemaal zo lang geleden, zo lang. Nu woon ik in een land van louter suikerbieten, suikervrije-Rivella en de uitvinding van kwalijk chemische trucjes die als "zoetjes" de mensen die geen suiker mogen of willen hebben, zoet houden. Zo zoetjes aan vergeet de halve mensheid hoe verrukkelijk zuiver, eerlijk en gezond gewoon suikerrietsap is!
Deze voorplaat en alle plaatjes van de suikerfabriek Watoetoelis staan in een prachtig platenboek dat een goede abonnee ons ter inzage leende. Ik was er meteen weg van. Een schitterende reportage van het hele gebeuren in en om een suikeronderneming. Meer dan ooit betreur ik het, dat ik wel door toeval op een suikerfabriek geboren ben, maar nooit in de gelegenheid ben geweest dit bedrijf werkelijk mee te maken. De campagne, het maalfeest, het planten, het oogsten, de koeltroggen, verdampingsschraap, melasse, allemaal uitdrukkingen, woorden die ik gehoord heb, meer niet. Alleen teboe gestolen, dat heb ik.
En nu ik "de Max Havelaar" gezien heb, spijt het me dat hij het ook niet gekend heeft, dit leven op een suikerfabriek. Na al dat gedonderjaag op Lebak verdiende hij toch wel iets prettigers. Een halve eeuw later en hij had honderden fabrieken kunnen aanschouwen. Met werk en welvaart voor de mensen. Met aanleg van wegen, bruggen en waterwerken zonder knoeierijen met regenten, districtshoofden en BB-ambtenaren. Hij had elke dag verse bloemkool, aardappelen en doperwtjes kunnen eten zonder die halfrot uit Holland te moeten laten overkomen en misschien had die oerlelijke en gierige Tine (uit de film) zich toch eens laten overhalen om behoorlijk rijst te leren koken en gado-gado te eten. Als ze tegen die tijd niet de Couperus-elite met Pleunie Touw tegen het lijf waren gelopen, want dan zou het huilen en stampvoeten gebleven zijn. Ja, als je alle boeken moet geloven.
Ik ben dankbaar dat ik geboren, geleefd en gewerkt heb in een tijd waar blank en bruin voor een lange tijd gemeenschappelijk gewerkt hebben aan eigen welvaart. Waarin plaats was voor eenvoudige snijvelders, opzichters, maar ook administrateurs en super-intendenten. En koelies (ik geloof dat op dit woord tegenwoordig de doodstraf staat), want wat zou een administrateur hebben moeten beginnen zonder werkvolk dat het eenvoudige, maar misschien wel meest nodige werk verricht? Waar ter wereld kan de mens leven zonder harde arbeid?
Nog een halve eeuw later en we hebben maar timide te zwijgen over dit leven, dit werk. Alsof het koloniale tijdperk alleen een systeem was dat

(lees verder pagina 11, onder Foto Serie)

Condenswaterpompen, voor de kinderen het saaie gedeelte in de fabriek. Maar wie de kans zag om in de kookketels een ketella pohon aan een touwtje te laten zakken, kon een minuut later een "ketella tjing" ophalen. Zoet, zacht en zalig! Minder zoet, zacht en zalig was de straf, als je bepèkt werd!

EXPOSITIE BART FILET

Op de tentoonstelling "Singer in bloei" in het Singer Museum in Laren (NH) kan men werk zien van de Indische tekenaar Bart Filet, die ook reeds in het buitenland exposeerde. Opening van de tentoonstelling: 1 oktober a.s. te 10.00 uur. De expositie duurt tot 10 oktober. Openingstijden van 10-22 uur.

tong tong

ONAFH. IND. TIJDSCHR. - 21e JAARG. No. 5

Opgericht en geleid door TJALIE ROBINSON (1911 - 1974)

Pr. Mauritsl. 36, Den Haag - Telegramadres: Tong Tong Den Haag - Tel. 070 - 54 55 00/54 55 01 - Postgiro 6685 of A.B.N. Den Haag Rek. No. 51.56.15.730.
Uitgave: Publ. en Handel Mij Tong Tong B.V.
Directie: L. Ducelle
Administratie: Th. M. A. Scheulderman
Redactie: J. H. Ritman, L. Ducelle.
Eindredactie en opmaak:
Ch. J. A. Manders, L. M. Boon.
Vaste medewerkers: Dr. H. J. de Graaf, J. Knaud, Rogier, Poirrié, Mevr. H. Marsman, G. H. Bartman.

Verschijnt de 1ste en de 15e van iedere maand Prijs per nummer *f* 2,35. Abt. Nederl. (en E.E.G.-landen behalve Engeland) kwart. *f* 11,50, halfj. *f* 23,—; jaar *f* 46,—. Abt. Europa: jaar *f* 46,—.
Buiten Europa: jaar *f* 54,—.
LUCHTPOST:
Abt. (per jaar en per luchtpost): Australië en Nw. Zeeland *f* 94,—; Indonesië *f* 78,—; Z.-Afrika en Z.-Amerika *f* 78,—; Canada en Ver. Staten *f* 66,—; Maleisië, Singapore en India *f* 78,—; Suriname en Antillen *f* 66,—.

ZOEKT OP BASIS VAN DE NUTTIGE ERVARINGEN IN DE GORDEL VAN SMARAGD NIEUWE INTERESSEN IN NEDERLAND TE WEKKEN VOOR DE TROPENGORDEL.

*

ALLE ABONNEMENTSGELDEN ZIJN BIJ VOORUITBETALING VERSCHULDIGD
ADVERTENTIES KUNNEN ZONDER OPGAAF VAN REDENEN GEWEIGERD WORDEN

Directie en redactie behouden zich het recht voor om grondige redenen aanvragen voor abonnementen te weigeren, of deze te beeindigen. Hierover zal de betrokkene altijd van te voren in kennis worden gesteld.

*

De redactie behoudt zich het recht voor copy te weigeren dan wel te bekorten of te wijzigen met toestemming van de inzender. Over genomen beslissingen zal niet in details worden gecorrespondeerd.

Het correspondentie- en betalingsadres voor Amerika is Mrs. R. Cohen-Top, 13740 Avion Drive, La Mirada, California 90638.

BOEKBESPREKING

GENERAAL J. B. VAN HEUTSZ

De heer J. C. Witte heeft bij Van Dishoeck in Bussum een boekje het licht doen zien onder de titel: J. B. van Heutsz, leven en legende. Hij kreeg daarvoor de Fibula-prijs, een onderscheiding die om de twee jaar wordt uitgereikt aan een jong historicus voor een oorspronkelijke studie. Directe aanleiding tot het samenstellen van deze studie was het boek over Atjeh van Paul van 't Veer, dat in 1969 is verschenen en dat de Atjeh-oorlog en Van Heutsz heeft "teruggebracht tot aardse verhoudingen". "Zijn boek was dan ook de directe aanleiding tot deze publicatie" zegt de auteur in zijn slotwoord. "De taken, die wij ons hadden gesteld waren een poging om van Heutsz te ontdoen van de lagen geschiedvervalsing en -verfraaiing en het opsporen van de redenen, die een dergelijke misvorming van het historisch beeld veroorzaakten".

De figuur van van Heutsz, van subaltern officiertje opgeklommen tot Gouverneur-generaal is een der meest boeiende in de koloniale geschiedenis, en daarnaast tevens een van de meest omstredene. De stofwolken die zijn optreden veroorzaakten zijn opgetrokken en niet langer is van Heutsz een persoonlijkheid wiens daden al naar gelang de instelling van de beoordelaar tot woede en minachting of waardering en bewondering leidden.

De studie van de heer Witte is inderdaad een studie, d.w.z. dat de schrijver zich de grootste moeite geeft om in objectiviteit een schets te geven van het leven en de werken van een der belangrijkste figuren uit de koloniale geschiedenis. Hij verzwijgt geen van de vele zwakheden van van Heutsz en geeft hem in zijn bijzondere kwaliteiten de volle maat. Dit is inderdaad geschiedschrijving op zijn best. Deze methode vast te stellen "wie es wirklich gewesen" is, verdraagt zich, hoe flamboyant de figuur van van Heutsz ook geweest is, niet met een literaire schrijfwijze. Ofschoon dus de stijl wat dor lijkt, laat de studie van de Heer Witte zich gemakkelijk lezen.

JHR.

J. B. van Heutsz, leven en legende is in de boekhandel Tong Tong verkrijgbaar. *f* 19,90 + *f* 2,75 porto.

Een aantekening bij Fons Rademaker's Havelaar

De belangstelling voor de film, die Rademaker gemaakt heeft naar Multatuli's Max Havelaar is - althans in Den Haag - groot. Avond aan avond volle zalen. Veel jonge mensen die, naar men mag aannemen, Indië nooit gezien hebben en misschien ook het boek niet kennen. Wat drijft hen naar de bioscoop? Belangstelling voor een Nederlands product? De behoefte kennis te maken met dat vreemde land waarmee wij zo intens verbonden zijn geweest? Belangstelling voor een boek dat Nederland op zijn grondvesten deed schudden, door een auteur die onder de allergrootsten in onze literatuur wordt gerekend? Het zou interessant zijn de uitslag te vernemen van een enquete onder de duizenden die de Havelaar-film zijn gaan zien. De belangstelling van ons, Indische mensen, is gemakkelijk te verklaren, maar die van de overgrote meerderheid van de toeschouwers? Aan de kritieken in de pers kan het niet liggen: die varieerden van matig tot vernietigend. Geen onbekend verschijnsel, overigens. Menige film die door de kritiek werd afgekraakt bleek een kassucces.

Films naar boeken zijn geen uitzondering, integendeel. Soms komt het boek er beter af dan de visuele vertolking, soms is het omgekeerde het geval. De keus van een der meest gecompliceerde boeken uit de Nederlandse literatuur was kennelijk een stoute greep die Rademakers deed. Ik ben geneigd te menen, dat het onmogelijk is de geschiedenis van de befaamde assistent-resident van Lebak te verfilmen. De vertoning heeft mij in die overtuiging gesterkt. De spanningen en de bewogenheid die het boek oproept zijn aanzienlijk groter dan die ik in de film terugvond. Nochtans heb ik mij bij deze uitzonderlijk lange film (ruim drie uur) geen ogenblik verveeld, ook al ziet men Havelaar wat al te veel te paard zijn bestuursfunctie uitoefenen, steeds in een uniform dat het midden houdt tussen zijn galakleding en zijn dagelijks pak. Dat de film blijft boeien zal deels

verklaard kunnen worden uit de aandacht, die scenarioschrijver en regisseur gewijd hebben aan allerlei details, die de film wel langer maken maar voor de kennis van de gecompliceerde persoonlijkheid van Havelaar minder van belang zijn. Deze details hebben echter een spectaculair karakter en moeten de regisseur wel hebben aangetrokken omdat zij zulk een sterk aansprekend karakter dragen. Wat echter in de eerste plaats de aandacht blijft vasthouden is de ongemeen fraaie fotografie en het vermogen van regisseur en spelers om althans ten dele iets van de "Indische sfeer" op te roepen.

Het is niet de eerste maal dat een poging is gewaagd tot het verfilmen van een zo gecompliceerd boek als de Havelaar. Dat was echter - in 1965 - in de vorm van een documentaire rond de geschiedenis van Saidjah en Adinda. Zij zou in 1966 op de TV zijn gebracht; ik herinner mij er niets van en kennelijk was zij geen overweldigend succes, want niemand heeft er ooit meer iets van gehoord. De film van Rademaker verdient ondanks haar tekortkomingen een beter lot dan alleen de vergetelheid in te gaan omdat ze toch zo'n kassucces was.

JHR.

POEKOEL TEROES POT

Hieronder laten wij, onder hartelijke dankzegging aan alle schenkers, de verantwoording volgen van de giften die zijn binnengekomen voor het reservefonds voor Tong Tong over Augustus 1976.

P. J. Achten 4,—; A. A. 25,—; W. Bender 4,30; A. Burg 10,—; W. Boverhof 30,—; A. M. E. Bergman 7,—; A. Bieri 10,—; M. E. Boere v.d. Scham 10,—; Dr. C. A. v.d. Bosch 25,—; P. Coenen 50,—; A. F. L. de Ceuninck v.d. Capelle 30,—; E. A. G. Doorlag 20,—; Mej. E. Dirickx 10,—; K. S. v. Dalm-v. Loon 7,50; M. A. W. J. Flaat-v. Onna 15,— E. M. de Groot-Lantzius 30,—; L. C. F. de Graaff 25,—; G. Groenendijk 20,—; A. C. v. Galen-Last 25,—; H. Gloudemans 25,—; E. v. Haasen-Dewi 15,—; Mevr. G. M. Heuvel 3,50; Victor H. Huitink-Scipio 11,70; Victor H. Huitink 16,50; A. v. Haastert 50,—; Th. v. Hensbergen-de Jongh 5,—; G. C. Huizen-Moerland 15,—; J. F. Heesterman 5,—; E. Intveld 200,—; Mevr. A. C. A. Jasper 20,—; J. B. Loveriks 24,—; A. D. van Mook-Moreau 50,—; R. Mariouw 10,—; F. L. Mellema 10,—; E. Melis Kisman 54,—; Mevr. M. L. Nieuwenhuyzen 25,—; N. L. 100,—; Mevr. B. M. Naberman 10,—; Mej. A. H. Overdijkink 10,—; A. Posthumus-Jansen 20,—; Mevr. M. J. Rottier 10,—; M. W. Roodbol-Pop 10,—; C. W. v. Rossum 9,—; Mej. J. Rambonnet Dimier 17,—; Mej. C. G. Roeper 4,—; Mej. H. M. Schmacks 200,—; Mej. L. E. V. Simao 25,—; Mevr. v. Suchtelen 17,15; E. en H. S. 15,—; N. Sirag Nobel 15,—; R. N. Soute 100,—; A. M. Swart 10,—; P. W. v. Schayck 35,—; C. G. Thijssen 5,—; A. Velthoven 10,—; H. W. Verdooren 30,—; M. E. de Vries-Koens 25,—; C. Verbeet-Courant 10,—; Mevr. v.d. Veen 25,—; N. H. Wichers-Bleckmann 10,—; F. H. Weber 10,—; A. W. W. A. v. Witsen-Bommel 10,—; Mevr. Marita v.d. Wal 5,—; J. Willemsen Sterckx 10,—.

Binnengekomen in Augustus 1976
totaal *f* **1.654,65**

POEKOEL TEROES POT

Ons reservefonds voor moeilijke dagen!
Tong-Tong wil geen subsidie. Het wil voortbestaan alleen als U dat wilt. Met uw steun poekoelen wij teroes! giro 6685 t.n.v. Ind. Tijdschrift Tong Tong.

"Het Neptunus-Kabinet"

door Dr. H. J. de Graaf

Behalve het Indische land, zijn ook de Indische zeeën zeer rijk aan gedierte van allerlei soort. Met name de overvloed van schelpdieren, vooral in de Molukken, heeft van de aanvang af de belangstelling onzer koloniale voorouders getrokken en nadat de eerste stormen hunner vestiging in de Specerij-eilanden voorbij waren, hebben zij ijverig grote verzamelingen van schelpen en kinkhorentjes (slakkenhuisjes) aangelegd.

De eerste, die met zulk een interessante collectie zou zijn begonnen, moet volgens ds. François Valentijn, die ook een groot verzamelaar was, onze beroemde Plinius Indicus of **George Everhard Rumphius** geweest zijn, de blinde ziener van Ambon, in wiens voetspoor naderhand zijn zoon Paulus is getreden. Tallozen volgden hem na in deze liefhebberij, zowel in het binnenland als het buitenland, doch men dient er ernstig rekening mee te houden, dat onze Rumpf, zoals zijn oorspronkelijke naam luidde, met zijn verzameling iets heel anders op het oog had, dan zijn vele navolgers.

Als hartstochtelijk natuuronderzoeker stond hij heel wat dichter bij de tropische natuur, dan b.v. een schatrijke Amsterdamse patriciër, die zijn kostbare schelpenkabinetten - voor veel goed geld van uitheemse relaties verworven - vol trots aan voorname bezoekers vertoonde. Rumphius daarentegen ging er in de Zuid-Molukken vaak zelf op uit, waadde met blote benen door het ondiepe zeewater om de schelpdieren van de rotsen of de zeebodem af te plukken. Onze natuurvorser gaf niet slechts acht op de schone vorm en kleuren der schelpen, doch had ook belangstelling voor de levende dieren zelve, voor hun levenswijze, hun voortplanting. Hij maakte van deze levende wezens een diepgaande studie, terwijl zijn navolgers aan de Amsterdamse grachten vooral met hun conchilia pronkten.

Rumphius heeft zijn enorme kennis omtrent de schelpdieren neergelegd in een boekwerk, dat vrij kort na zijn dood (1702) in het jaar 1705 verscheen, nl. in het tweede deel zijner **Amboinsche Rariteitenkamer**, gedrukt te Amsterdam. Dit tweede deel heeft als afzonderlijke titel: **Van de harde Schaalvisschen,** zynde d'eygentlyke Amboinsche Rariteytskamer. Tot 1741 is het herhaalde malen herdrukt, vermoedelijk ten behoeve der talrijke liefhebbers der "schaalvissen", wier belangstelling vooral naar die kostbare "schalen" uitging. Toch is het een zeer systematisch en wetenschappelijk opgezet werk. Rumphius verdeelt zijn conchilia in 151 afdelingen en onderafdelingen, waarin hij weer 339 aparte soorten onderscheidt.

Hiervan werden reeds 20 (onder) afdelingen en 159 soorten in vroegere geleerde werken vermeld, zodat de rest, 131 (onder) afdelingen en 180 soorten, door Rumphius zelve voor het eerst beschreven werd. Niet enkel werden al deze schaaldieren nauwkeurig waargenomen, beschreven en afgebeeld, doch zij werden ook systematisch ingedeeld. Hij was dus een voorganger van de Zweed Linnaeus (1707-1779), de grote systematicus van planten- en dierenwereld, zodat men hem wel eens een profetische Linnaeus heeft genoemd. Doch Rumphius is geen dorre beschrijver van het uiterlijk der gestorven dieren, van de schelpen en horentjes, doch hij interesseert zich bijzonder voor het levende dier, beschrijft zijn wijze van leven, zijn woonplaats en omgeving. Soms ging hij zelfs tot ontleding over. Ook weet hij vaak een en ander te verhalen over het gebruik van het dier als volksvoedsel, als sieraad of zelfs als muziekinstrument, b.v. de tritonshorens bij de Papoea's.

Zo hebben wij hier voor ons een natuurvorser, die, ofschoon de laatste 30 jaren door totale blindheid in zijn onderzoek geremd, verbannen aan de grens der gecultiveerde wereld, toch het wetenschappelijk onderzoek zijner dagen meer dan een eeuw vooruit was.

Dit blijkt ook uit zijn getheoretiseer over schelpen, die niet in zee, doch hoog in de bergen werden aangetroffen. Hoe kwamen ze daar zo hoog? Hadden de bergen oorspronkelijk op de bodem der diepzee gerust en waren zij vandaar door aardbevingen en dergelijke omhoog gestuwd? Of had de zee oudtijds veel hoger gestaan? Rumphius, als orthodox Christen, aanvaardde de letterlijke, historische opvatting van het Zondvloedverhaal (Genesis 7 en 8) en meende daarom in de aanwezigheid van schelpen op de toppen der Ambonse bergen een zeker bewijs te zien van de verzekering in het Bijbelboek, dat de Grote Vloed inderdaad 15 ellen boven de hoogste bergtoppen was uitgekomen, zodat het ganse zondige mensengeslacht, op Noach en zijn familie in de Ark na, was omgekomen. Wat deze opvatting van Rumphius ook waard moge zijn, zij bewijst slechts, dat onze Indische geleerde ook over deze zaken ernstig had nagedacht. Deze berg-schelpen werden daarom ook wel Vader-Noachschelpen genoemd.

In het jaar 1653 was Rumphius te Batavia aangekomen en twee jaar later zou hij in de Molukken met verzamelen begonnen zijn. Spoedig vond hij navolgers, en zelfs navolgsters, b.v. de echtgenote van de nog al rumoerige predikant ds. Brouerius (alias: Brouwer) Sara Croesen, de "gemalin" van de gouverneur Robert van Padbrugge, Catharina van Hoogeveen, die pas in 1683 in schelpen begon te "liefhebberen".

Onder de Indische heren waren te vermelden de wondheler of chirurgijn Matthijs Molkman, die helaas bij de grote brand van Ambon in 1686 een schat van zeldzame stukken verloor, evenals trouwens de oude Rumphius zelve. Verder bezat ds. Cornelius van der Sluis een fraai "kabinet". De heer Pieter Roozelaar, naderhand gouverneur van Ternate, had zo'n prachtcollectie, dat zeker (blijkbaar niet onbemiddeld) schipper er een bod van *f* 10.000,— op deed, dat evenwel werd afgeslagen. Valentijn noemt nog verschillende andere Indische verzamelaars, allen hoog gestegen op de maatschappelijke ladder, want het was een dure liefhebberij, als men een bijzondere verzameling wilde hebben. Zo werd voor een bijzonder soort Offerhoorn, de Koningshoorn, die maar éêns per eeuw werd aangetroffen, door de Jentiven op Ceylon grif een 7 tot 800 rijksdaalders geboden. Een zeker visser aldaar droomde eens, dat hij zo'n "konings-sjanko" ving, en besprak met een collega, dat deze de halve waarde zou krijgen, als hij zo'n koninklijke schelp zou vangen. Inderdaad ving hij er een, doch hield de hele opbrengst voor zich zelf. Zijn kameraad deed hem een proces aan, dat hij verloor, omdat er geen bewijs was. Hij verkocht de schelp dadelijk aan de heer Nieuwhof voor 170 rijksdaalders, doch een der rechters, bood hem nog 20 rijksdaalders meer. Het doet echt aan de zogenaamde dwaze tulpenhandel denken.

Als de grootste verzamelaar van Indië, die zo veel als alle anderen samen bezat, gold de heer Pieter Wybert, oudschepen van Batavia, bij wie Valentijn een groot en fraai "kabinet" gezien had.

Schelpen verzamelen kwam ook in Europa voor, waar men er trouwens al eerder mee begonnen was. Als een der eerste Nederlandse collectioneurs noemt Valentijn de vermaarde Jan Jacobsz. Swammerdam (1637 - 1680), schrijver der Biblia Naturae (Bijbel der Natuur), die er, in het voetspoor van zijn vader, reeds als kind mee begonnen was. Verder de kunstschilder Jurriaen Ovens, de Amsterdamse burgemeester Nicolaas Witzen, twee bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, Gerbrand Pancras en Wouter Valkenier, wier ambt hun natuurlijk goede relaties om hun verzamelingen uit te breiden verschafte. De verzameling van de eerstgenoemde bewindhebber werd op 20 maart 1725 in het Oude Herenlogement te Amsterdam geveild.

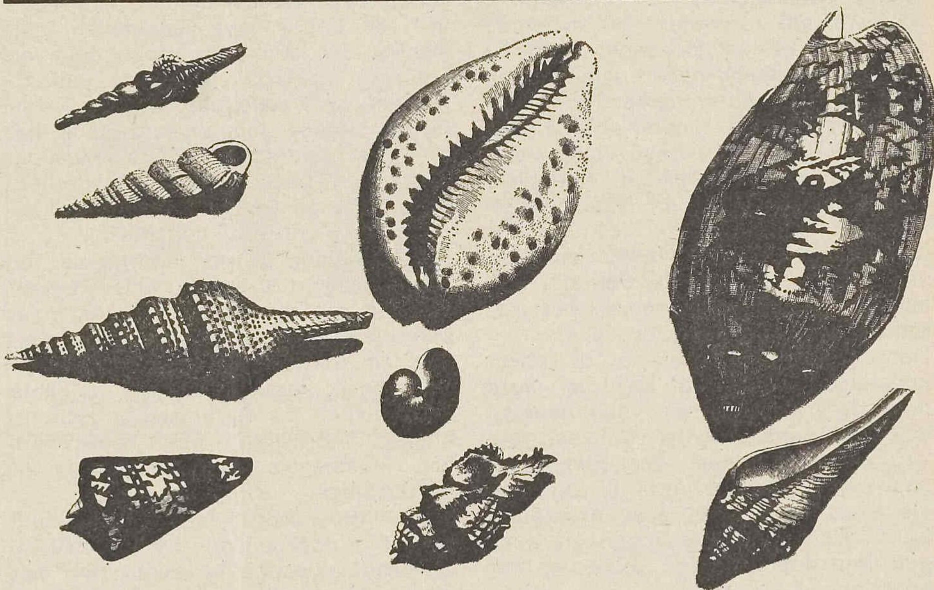
Overigens waren er aan het verzamelen risico's verbonden. Valentijn verhaalde, dat na zijn tweede thuisreis een schelpenkabinet van hem was "aangehaald" (door de douane?). Hij weidt niet verder uit over deze duistere affaire, die hem erg moet gehin-

derd hebben, want er waren mooie schelpen bij. Hij vertelt ook, dat de reeds genoemde schelpen Pieter Wybert een bijzondere hoorn, de wenteltrap bezat, wel een vinger lang! Doch zekere juffrouw liet hem bij het bezichtigen uit haar hand vallen, waardoor er een gat in kwam.
Toch had elke stad in het rijk geworden Holland twee en een halve eeuw geleden meerdere collectioneurs van schelpen met mooie verzamelingen. Alvorens ons met de Dordtenaren, tot welke de gerepatrieerde ds. Valentijn behoorde, in te laten, dienen wij enige verzamelaarsvaktermen nader te bekijken.

Het reeds enige malen gebruikte woord **Kabinet** betekent zowel een klein vertrek als een kast. De laatste betekenis omschrijft onze onvolprezen Van Dale omstandig als volgt: Oud-Hollands meubelstuk, veelal van kostbaar hout, of een kast met deuren (waarachter vakjes) op een hoog voetstuk, later met laden van onderen of geheel met deuren gesloten, waarachter zich vakken en laden bevinden voor berging van papieren, pronk- en kunstvoorwerpen, in het bijzonder van een verzameling **zeldzaamheden,** penningen enz. Nu zullen de door Valentijn bedoelde kabinetten wel niet zó omvangrijk en ingewikkeld zijn geweest, immers, ze moesten later mee aan boord, doch het zullen toch wel kasten of kisten met veel vakken en laadjes geweest zijn.

Gaandeweg werd in plaats van het vertrek of de kast de **inhoud** bedoeld, dus: een schelpen**kabinet** werd een schelpen**verzameling.** Zo spreekt men ook van het Koninklijk **Kabinet** van schilderijen, Mauritshuis te 's-Gravenhage, en bedoelt daarmede de daar aanwezige schilderijen, en zelfs beeldhouwwerken.

Veel meer vaktermen betreffen de verzamelde schelpen en kinkhorens zelve. Deze zijn waarlijk ontelbaar en het moet moeilijk zijn zonder beschrijving of afbeelding ze thuis te brengen. Wij noemen er enige: posthorentje, Venusnavel, stormhoed, vijg of luit, schorpioen, slangetje, oliekoek, trommelschroef, Asschepoester, wenteltrap, Nautilus, wijdmonder, dadel, varkenssnuit, hardknijper, kompasschelp, poffer, trompet, beddelaken, weverspoeltje, Babilonse toren, groene kaas, Turks papier, Bataviase boerenjongen, grote Bagijne drollen, admiraal, opperadmiraal, vice-admiraal, schout-bij nacht enz. enz. Veel ervaring is nodig, om uit deze doolhof te komen. Soms bedacht men wel eens namen. Valentijn noemde een schelp peerke, omdat hij zo sterk op een peer geleek.
Dordrecht, Valentijn's latere woonplaats, waar hij ook begraven is, bezat een half dozijn schelpenverzamelaars, onder welken ds. Valentijn. Naar zijn zeggen was hij reeds in 1686 met verzamelen begonnen, dus toen hij pas op Ambon was. Spoedig had hij enige kabinetjes bij elkaar, waarvan hij er een aan "zeker bijzonder Heer" vereerde, met de bedoeling, dat deze een zwager aan een Indisch baantje hielp. Doch deze heer kwam zijn belofte niet na, zodat Valentijn zijn geschenk naderhand betreurde. In de Merwestad bezat hij weer een aantal kabinetjes, waarin zich een groot aantal unica bevonden.
De defigste verzamelaar was ongetwijfeld de heer **Bartholomeus Segwaard,** afstammeling uit een oud Dordts geslacht, oud-lid der vroedschap, schepen, zo mede ontvanger der verponding. Hij zal ook het grootste en aanzienlijkste huis bewoond hebben. De overigen waren mindere Op voorstel van de heer Segwaard, die daartoe het best in staat was, ging dit zestal er in het jaar 1720 toe over, om regelmatig bijeen te komen, ten einde elkander hun nieuwe aanwinsten te tonen en er over te redekavelen, en wel op de eerste woensdag van iedere maand, des zomers te 3 uur 's namiddags, en in de winter, als het vroeger donker werd, een uur eerder. Op 3 augustus 1723 hebben zij ten huize van de heer Segwaard, aan hun gezellige bijeenkomsten een zeker officieel tintje gegeven, door aan het verzamelaarsclubje de verheven naam van **Neptunus-kabinet** te verlenen. Zo kan men dit als een voorloper be-

Een afbeelding van "stukken welke ik (zoo niet beter wete) meest alleen bezitte; en volgens deze no. in prent vertoond" voorkomende in Ds. Fr. Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indien, deel III en getekend door Jan Goeree. De namen van de "hoorns" zijn gezien van boven naar beneden en van links naar rechts: Een dunne zeldzame bruine SPIL; Een spierwitte TROMMELSCHROEF; Een leververwige gespikkelde BABILONISCHE TOOREN, zeldzaam; De Admiraal der SPELLEWERKS-KUSSENS, zeer freay; Graauwe LIK-HOORN, of KLIPKOUS, beneden met zwartagtige vlekken; Eene kleene (doorgaans-door de zee gepaarlemoerde, dog nu ongepaarlemoerde) PAPEDO-HOORN, dikschalige GORITA-HOORN.... Een Appelbloezeme ongetakte BRANDARIS. Een groote Appelbloezeme of lichtroode zwart-gemarmerde VLEDERMUIS; De TERNATAANSCHE SPIL....

goden: Anton Vervel, apotheker; Philippus Crena, kommies op het accijnskantoor; Luchart Voet, kunstschilder.
Van de heer Willem de Koning wordt geen ambt vermeld. De kunstschilder beperkte zich niet tot schaaldieren, doch verzamelde ook insecten uit Ierland, die hij keurig opzette. Bovendien tekende hij al die gediertens netjes af en voegde er een beschrijving aan toe, zodat het een "koninklijk werk" werd. Daar hij ook nog twee grote kasten met veel opgezette vogels en allerlei beesten op sterk water bezat, als ook fraaie mineralen, moet zijn huis op een klein museum voor natuurlijke historie geleken hebben. Ten slotte onze predikant ds. Francois Valentijn in hoogst eigen persoon. Evenwel, het einde van zijn lidmaatschap van de kring kwam in zicht. In mei 1726 zou hij naar Den Haag verhuizen, maar er was reeds een plaatsvervanger, de arts Johannes Eugenius Voet. schouwen der grootser en degelijker organisaties uit de tweede helft der eeuw, zoals b.v. het Bataafs Genootschap voor Proefondervindelijke Wijsbegeerte, te Rotterdam, en dergelijke. Mogelijk poogden zij ook door de verlening van een meer officieel karakter aan hun verzamellust (of woede) minder bloot te staan aan de spot hunner medeburgers of van hun respectievelijke echtgenoten. Immers, Valentijn blijkt hiervoor niet ongevoelig te zijn geweest. Behalve op het voorbeeld van vele aanzienlijke, hooggeplaatste medeburgers, beriep de predikant zich ook op oudere autoriteiten, in de eerste plaats natuurlijk de klassieke schrijvers, te beginnen met de grijze Homerus. Hij vervolgt dan met o.a. de wijsgeer Aristoteles, de redenaar Cicero, de dichter Horatius en Ovidius. Zelfs de halfwijze keizer Caligula wordt er met de haren bij gesleept, daar hij zijn

(lees verder volgende pagina)

soldaten op het Noordzeestrand schelpen liet rapen, bij wijze van oorlogsbuit op de golven behaald.
Zijn vermelding van vele jongere auteurs bewijst, dat Valentijn op dit gebied een vlijtig lezer was. Hij keurt evenwel Rumphius' standaardwerk als 't allerbeste, "waarin alles zeer **net** verhandeld en bijzonder wèl afgebeeld is". Dan bespreekt Valentijn de collecties zijner medeverzamelaars, èn de zijne. Zo verstrekt hij lange lijsten met de namen der kostbaarste stukken uit de Dordtse kabinetten. Doch daar hem alle valse nederigheid verre was, besluit hij met twee uitvoerige opsommingen van alle schelpen en zeehorentjes, die slechts in **zijn** kabinet voorkwamen, te weten: 30 schelpen en 102 horentjes. Bovendien laat hij ons in het genot dezer unica delen, door ze te laten uittekenen en fraai graveren door de dichter-schilder **Jan Goeree** (1670-1731). Deze vulde daarmede 16 grote platen in Valentijn's standaardwerk: Oud en Nieuw Oost-Indiën, deel III.
Met de beschrijving dezer schatten van de zee beeindigt hij ook zijn verhaal over Amboina, waarvan het merendeel wel afkomstig zal wezen.
Dat deze Jan Goeree niet de enige kunstenaar was, die bekoord werd door de fraaie vormen van schelpen en kinkhorens, bewijst wel een ets van niemand minder dan Rembrandt naar een fraaie kinkhoren. Ik zag deze ets eens naast een echt exemplaar in het Rembrandthuis liggen en werd getroffen door de bijna volmaakte nabootsing.
Twee vragen doen zich nu als van zelf op. Hoe lang heeft die schelpenrage - vergelijkbaar met de dwaze tulpenhandel van een eeuw eerder - gewoed? En waar zijn al die schelpencollecties gebleven?
De meeste zullen op den duur wel in onze musea voor natuurlijke historie verdwenen zijn. Doch ook in musea van kunst of oudheden worden ze nog wel aangetroffen, vooral in oudere collecties, begonnen in een tijd, toen de musea meer het karakter van rariteitenkamers bezaten. Ik meen mij te herinneren nog vrij wat van deze soort curiositeiten gezien te hebben in het Zeeuws Museum te Middelburg, opgericht door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, dat reeds in 1769 begon met verzamelen, niet slechts van oudheden, doch ook van naturalia. In 1869 werd zelfs een afzonderlijke catalogus der Conchilia (schelpdieren) gepubliceerd. Ook het in 1778 opgerichte Teylers' Museum te Haarlem bevat behalve schilderijen, natuurkundige instrumenten en mineralen, ook vrij veel conchilia.
Hoe lang men er mee doorgegaan is, valt moeilijk te zeggen. Over het algemeen zou men kunnen zeggen, dat naar mate de verzamelingen van schelpen en dergelijke een meer wetenschappelijk karakter kregen, de echte verzamellust bij de amateurs zich op andere voorwerpen heeft geworpen, b.v. postzegels, lucifersmerken, of suikerzakjes.
Toch zijn er nog lieden, die er lang mee zijn doorgegaan. Ds. van Rhijn, de zendingsinspector, die in 1847 het eiland Ambon bezocht, trof daar een fiscaal, genaamd H. aan. Deze toonde hem zijn belangrijke verzameling van schelpen en horens, waarin de wateren der Molukken bij uitnemendheid rijk waren, en die het in Indië zeldzame voordeel bezitten, dat men ze zonder veel moeite goed kan conserveren. "Intusschen gij zoudt u bedriegen, wanneer gij waandet, dat men voor weinig geld zulk eene verzameling hier kan aanleggen", schrijft ds. van Rhijn. "Den inlander heeft den hoogen prijs van zeldzame "Nautilussen", van "admiraals" en "wenteltrappen" reeds genoeg leeren kennen, om *f* 20,— en meer voor een enkelen schelp of horen te bedingen." Er was dus voor deze schatten der zee een markt; er was vraag naar en er zullen dus wel meer verzamelaars geweest zijn.
Zelfs werd enige jaren geleden in Frederiksoord Drenthe nog een museum voor dergelijke zeewonderen geopend, poëtisch geheten "Miramar" (bewonder de zee). Het was de stichting ener dame, mejuffr. Warners die deze zeeschatten op haar vacantiereizen had verzameld en aan deze om heel andere redenen eertijds zeer bekende gemeente had geschonken. Zelfs las ik onlangs in de N.R.C-Handelsblad iets over de aanwezigheid van zulk een schelpenkabinet in Den Haag.
Ten slotte zou ik tot de lezers van dit opstel de vraag willen richten, of zij eertijds in Indië nog lieden gekend hebben, die zich met zekere ernst met het verzamelen van kostbare schelpen hebben bezig gehouden. Het komt mij voor, dat men zulke verzamelaars het eerst in de Molukken zal hebben te zoeken. Bij voorbaat mijn dank voor de informatie.

UIT DE ANNALEN VAN EEN HISTORISCHE REIS PER S.S. "ORANJE" NAAR NED. INDIË OMSTREEKS 1900, EN WAT DAARUIT VOORTVLOEIDE.

(SLOT)

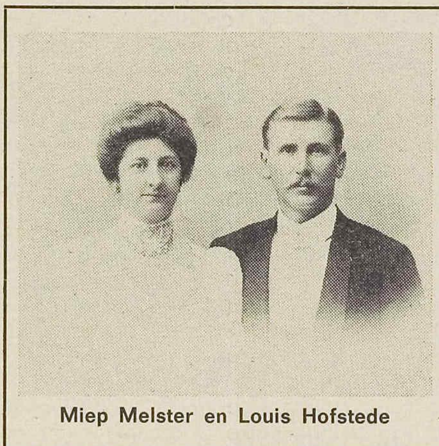
Door N. W. Hofstede

Dan zakt het scherm der vergetelheid weer over de "Oranje" en het wel en wee van haar passagiers. Geschiedenis is een moeilijke, doch interessante wetenschap, Oswald Jörgen, de auteur van "Untergang des Abendlandes" beweert zelfs, dat het feitelijk geen wetenschap is. Hoe het ook zij, in de archieven van de "Maatschappij Nederland" is na te gaan, dat de "Oranje" zonder schipbreuk te hebben geleden, Port-Saïd en het Suezkanaal passeerde. Ook kwam het schip in de Rode Zee niet in aanvaring met ijsbergen, zodat geen ramp à la "Titanic" plaats vond.

Dan wordt het scherm weer opgetrokken. De "Oranje" stoomde de Indische Oceaan binnen en werd overvallen door een dagenlang aanhoudende storm. In de eetzaal schoven de borden over de tafels en de maag van mejuffrouw Melster in haar keel.

Louis Hofstede zocht de keuken op, gaf de chef-kok een fooi en vroeg hem, of hij hem een maaltijd bruine bonen met spek kon geven. "Ik wil mijn maag vastzetten, ziet U". "Dat is verstandig van U. En als U de portie op hebt, gooit U er een biertje overheen, als ik U een raad mag geven, mijnheer." Louis kreeg zijn bruine bonen met spek, en begon de worsteling met zijn maag, die wanhopige pogingen deed, iedere hap er weer uit te stoten. Maar Louis won deze worsteling en toen zijn bord leeg was, had zijn maag zich in het onvermijdelijke geschikt en zich onderworpen aan de wil van zijn meester. "Goed gedaan, mijnheer," zei de kok. "Waarom wordt U geen zeeman. U bent er geknipt voor. Nu nog een biertje." Hij vulde een glas en schoof het Louis toe. "Mijnheer, mag ik U dat biertje aanbieden?" Louis dronk het glas in een paar teugen leeg. "En nu moet U een half uur op het dek gaan lopen. Zet er maar stevig de sokken in. En als U dat gedaan hebt, wordt U nooit meer zeeziek. Gelooft U Arie maar; als ik er naast ben, heet ik geen Arie meer." Arie kreeg 100% gelijk. Louis kreeg geen last van zeeziekte meer. De volgende dag had hij direct in de gaten, dat mejuffrouw Melster niet aan het ontbijt verscheen.

"Drommels, gisteren was ze ook al niet aan de lunch, en ook niet aan het diner. Ik begin dat toch zorgelijk te vinden," dacht hij. Hij besloot zijn weldoener Arie, om raad te vragen. Deze keek hem met voldoening aan. "Heeft Arie het U niet gezegd, mijnheer? Luister naar Arie, en alles komt terecht." Louis vertelde hem over zijn zorgen. En Arie luisterde aandachtig en stelde zijn diagnose: "De juffrouw is zeeziek. Krachtig aanpakken, mijnheer, die maag", zei mijn Moeder zaliger altijd. God hebbe haar ziel. Ik heb helaas geen bruine bonen meer, maar wel dikke snert met een varkenspoot erin. Laat de juffrouw dat maar eten. Stuurt U de hutdjongos maar. Arie garandeert U, dat er een wonder zal geschieden."

Miep Melster en Louis Hofstede

Dat klonk hoopvol, maar Louis zag een ding over het hoofd. Arie had alleen maar ervaring met visvrouwen en die konden veel zwaardere stoten verdragen dan een "stads-joffer".

Laten we daarom discreet een kijkje nemen in de hut van mejuffrouw Melster. Uitgeput van twee dagen zeeziekte lag de bewoonster van de hut in haar couchet en was van ellende in een onrustige sluimer gevallen. Haar maag deelde in haar uitputting en rustte even uit. Zij hoorde de djongos niet binnen komen. Deze wilde de nonna niet in haar slaap storen, zette het bord met dampende snert op het tafeltje vlak bij haar hoofd en sloop geruisloos weg. Arie kreeg gelijk, want wat nu gebeurde had iets van een atoom-ontploffing. En daar te dien tijde de atoombom nog niet uitgevonden was, kunnen we spreken van een "wonder", zoals Arie had voorspeld. De djongos was nog maar net de hut uit, of de vette geur van de snert + varkenspoot baande zich een weg in de neus van mejuffrouw Melster en bereikte haar reukzenuwen. Er ontstond een ketting-reactie. Haar maag reageerde ogenblikkelijk als een waakhond, die onraad ruikt en begint te blaffen. De kettingreactie bereikte haar spraakcentrum. "O God, waar komt die vette geur vandaan? Djongos!!" De noodkreet bereikte nog net de trommelvliezen van de hutjongen, die direct terug snelde en zijn hoofd om de deur stak. "Saja Njonja". "Heb jij dat bord daar gezet? Neem het weg! Hoe kom je daar toe. Ik heb jou toch niet gezegd, dat ik eten wilde!" "Njonja besar," antwoordde hij bedremmeld, "die soeroeh toean Hopstede." Zij zakte verslagen in haar kussens terug; het huilen stond haar nader dan het lachen. "O God, raakte ze dan nooit verlost van die vent?"

De "Oranje" zette zijn tocht door de Indische Oceaan voort. De storm was voorbij en alle ellende snel vergeten. De dag brak aan, dat het schip de prachtige baai van Sabang binnen gleed. Aan de wal konden de passagiers de Nederlandse driekleur zien wapperen. Voor Louis Hofstede was dit een omineus beeld, niet, omdat hij een z.g. "progressief" anti-kolonialist was, doch, omdat het einde van de reis in zicht kwam. En hij was zo langzamerhand echt verliefd geworden. Maar hij had niets bereikt. In tegendeel. Na het "snert-met-varkenspoot" avontuur was de verhouding met mejuffrouw Melster eerst recht tot het vriespunt gedaald.

De "Oranje" zette haar reis naar Belawan-Deli voort en tot wanhoop gedreven, besloot Louis een krachtig offensief in te zetten.

Hij schreef het voorwerp van zijn aanbidding een kort briefje: "Zeer geachte mejuffrouw Melster. Ik ben besloten met U te trouwen. Ik zal vanavond zorgen aan tafel tegenover U te komen zitten. Als U zich met mijn plan kunt verenigen, wilt U me dan een knipoogje geven? Dan weet ik tenminste, of U gunstig denkt over dit plan. Met de meeste hoogachting, L. Hofstede."

De hutjongen overhandigde haar het briefje, toen ze in haar hut toilet maakte voor het diner. Zij was sprakeloos. "Daar heb je hem weer. Altijd weer een andere verrassing." Ze voelde een paniek in zich opkomen. "Ik zal maar eten in de hut bestellen," overlegde ze met zichzelf. "Straks denkt hij nog, dat ik hem een knipoogje geef. Wát, als ik weg blijf, denkt hij, dat ik bang voor hem ben. Nooit!" Tenslotte kreeg ze een goed idee. "Ik ga zo laat mogelijk naar de eetzaal. Dan zit iedereen en kies ik een plaats zo, dat hij niet tegenover me of naast me kan gaan zitten".

Zo gezegd, zo gedaan. Het diner was reeds aan de gang, toen zij de eetzaal betrad. Ze had het gevoel, dat ergens uit de zaal twee bruine argusogen haar volgden. Ze dorst niet op te kijken. Schichtig ging ze op een niet bezette plaats zitten. Toen ze verlegen op keek, stond haar hart een ogenblik stil van schrik. Tegenover haar zat één van Louis' vrienden; de hoffelijkheid, waarmee hij haar groette, gaf haar een plotseling voorgevoel dat ze in een val was gelopen. Inderdaad zei de man, toen ze maar net zat: "O, ik

(lees verder pag. 20, 3e kolom onderaan)

REISBRIEVEN VAN BARTMAN (I)

Soerabaya, 8 september 1976

Impressies uit Soerabaya

De geweldige, rood-witte DC 10, "Irian Jaya" van de Garuda Indonesian Airways had iets aan de stuurboordmotor, maar na 7 uur onafgebroken sleutelen door 6 mecano's vertrokken we om 5 uur 's middags uit Schiphol naar Jakarta. Verder ging alles normaal met stops in Rome, Bombay, Bangkok en Singapore. Halim airport. Van doorvliegen naar Soerabaya was na 7 uur vertraging natuurlijk geen sprake, zodat we een nacht moesten overblijven in het airport hotel. De eerste twee kakkerlakken na een wilde jacht met m'n slof doodgeslagen, vervolgens een hatelijke njamoek en toen opgewekt met een gajoeng een bad genomen. Slapen zonder klamboe en/of goeling. Er lag zowaar een deken op m'n bed.
De volgende morgen om 9 uur per DC9 naar Soerabaya vertrokken en om 10 uur geland op het vliegveld Juanda bij Waru. Per taxi naar de stad (de vastgestelde prijs is 2500 Rp) en om 11 uur dronk ik mijn eerste glas es-seteroop! Soerabaya! Warm, stoffig met een krankzinnig druk verkeer. De bougainville bloeit in opperste uitbundigheid en pracht. Alle kleuren. Echt tropical splendour.
Gisteren naar de dierentuin wat altijd de moeite waard is. Ze hebben een kersvers tijgerpaar uit Sumatra ontvangen. Zo kersvers dat het mannetje zijn woede moet uiten door af en toe met een snauw tegen de tralies op te springen, tot ontsteltenis van de toeschouwers, die zich ondanks de dikke tralies angstig terugtrekken onder het mompelen van "matjané ngamoek".

De dawet, loempia en lemper bij "Hoenkwé" is van uitmuntende kwaliteit, terwijl Madoerezen nog steeds een kris aan argeloze toeristen trachten te slijten.
Alle kleermakers (vroeger klermakker) heten nu "tailor". Soms wonen er 6 of 7 op een rijtje, maar op alle ramen prijkt het trotse "tailor".
En wat denkt u hiervan;
"Disini jual kulkas dan handuk.
Ada stroom accu en ganti oil."
Een goede raad. Verleng je verblijfsvergunning tijdig. Dat doe je zo: Het immigratiekantoor is gevestigd op Kajoon (dat is de straat tussen de Goebengbrug en Jln Sonokembang). Bij een der loketten koop je voor 100 Rp. een formulier in duplo. Dit vul je in en dan ga je naar tafel B, waar je moet overleggen:

1. Het ingevulde en ondertekende formulier
2. Paspoort
3. 2 pasfoto's
4. retourbiljet Djakarta-Europa
5. 2 zegels à 500 Rp. (alleen te verkrijgen aan het hoofdpostkantoor - onze oude HBS.
6. 10.500 Rp.

zodat het hele grapje van verlenging je kost Rp 100 plus 1000 plus 10.500 = Rp. 11.600 per persoon of ongeveer Ned. Gld. 69,60.
Daarmee ben je echter klaar en kun je met een gerust hart op avontuur gaan. De semangka, blewah en mangga is rijp.
Ik zou zeggen: smakelijk eten en tot een volgende keer.

G. H. BARTMAN

Wie niet sterk is....

Kort voor de capitulatie van Japan mochten wij vrouwen, zelf met onze kinderen achter prikkeldraad in z.g. "beschermings"-kampen, aan onze mannen in krijgsgevangenschap schrijven.

De brieven moesten wel kort en bondig zijn en uitsluitend in 't Maleis geschreven. Was 't Maleis verstaan of spreken voor de Indische dames helemaal geen probleem, 't schrijven in die taal bleek toch veel moeilijker te zijn dan we dachten; vooral omdat we bang waren, dat iets verkeerd opgevat zou kunnen worden. De totoks onder ons wisten zich helemaal geen raad. Enfin, er werd afgesproken, dat we onze brieven, voordat ze op de post gingen aan elkaar zouden voorlezen en zonodig verbeteren.

Wat er toen allemaal uit de bus kwam! De een schreef: "Saja naèk atas kòdok" (opkikkeren); de ander: "Saja doedoek di dalam soemoer (in de put zitten); weer een ander: "Toesoek hati di bawah saboek" (een hart onder de riem steken), enz.
Als men dit alles letterlijk vertaalt en 't zich idem dito voorstelt, begrijpt men wel wat voor dolkomische situaties hieruit ontstaan.
De lachsalvo's waren dan ook niet van de lucht.
Of onze echtgenoten in de krijgsgevangenkampen dit begrepen en ondanks alle ellende wat afgelachen hadden? ! !

Th. M. Pohontinggi-Myra

DE NIEUWE STRAATNAMEN VAN DE STAD SOERABAIA (slot)

Destijds ontleend aan het Nieuw-Soerabaiasch Handelsblad.

Op deze lijst staan eerst de oude-, daarnaast de nieuwe straatnamen.

S

Signaalstraat - Jl. Anggrek; Sombodwarsstraat - Jl. Aswotomo; Schaafsmastraat - Jl. Belahan; Schutstal van Woudenbergweg - Jl. Browidjojo; Scheepmakerspark - Taman Embong Matjam; Swietenstraat van - Jl. Gadjamodo; Schoolstraat - Jl. Garuda; Stadhuissteeg - Jl. Gelatik; Stadhouderslaan - Jl. Kelut; Sibergstraat van - Jl. Monginsidi; Smallesteeg - Gang Mualim; Stolbergstraat van - Jl. Muria; Staalstraat - Jl. Mustika; Schrijnwerkersstraat - Jl. Nelajan; Societeitstraat - Jl. Niaga; Simpang - Jl. Pahlawan; Sluisweg - Jl. Pintu Air; Swolstraat van - Jl. Prapantja; Schutterijweg - Jl. Samping Ksjatrian; Suikerstraat - Jl. Sarkara; Simpangpark - Taman Simpang; Schouwburgdwarsstraat - Jl. Simpang Dalam; Simpangdwarsstraat - Jl. Simpang Podjok; Sandickstraat van - Jl. Sudirman; Speelmanstraat - Jl. M. H. Thamrin; Signaalstraat - Jl. Anggrek; Stieltjesstraat - Jl. Mendut; Stipriaan Luisciusstraat van - Jl. Klasan

T

Tinplein - Jl. Kalimati Tengah; Ten Boschweg - Jl. Kampung Seratus; Tempelstraat - Jl. Kepandjen; Thesingstraat - Jl.Ketjilung; Theestraat - Jl. Leong; Tinstraat - Jl. Pabean; Tamarindelaan - Jl. Pandegiling; Trompstraat - Embong Purnomo; Thedensstraat - Jl. Ronggowarsito

V

Viaductstraat - Jl. Darmo Husada; Vardonstraat - Jl. Kalisari Gg. III; Vanderlijnstraat - Jl. Mangkunegoro IV; Valckenierstraat - Jl. Sawunggaling; Vetterstraat - Jl. Tamtama

W

Wonokitri Boulevard - Jl. Aditijawarman; Willemsplein - Taman Djajengrono; Willemskade - Jl. Djembatan Merah; Westerbuitenweg - Jl. Indrapura; Westerkade Kalimas - Jl. Kalimas Barat; Wiesestraat - Jl. Kanwa; Waterstaatsteeg - Jl. Kemudi; Wethouder van Gennepweg - Jl. Ondomohen; Werfstraat - Jl. Pendjara: Witte de Withstraat - Jl. Pertiwi; Wenckebachstraat - Jl. Sawentar; Willemsoordweg - Jl. Selangor; Weyermanstraat - Jl. Tapaksiring; Wilhelminalaan - Jl. Widodaren

IJ

IJzerstraat - Jl. Kentjana

Z

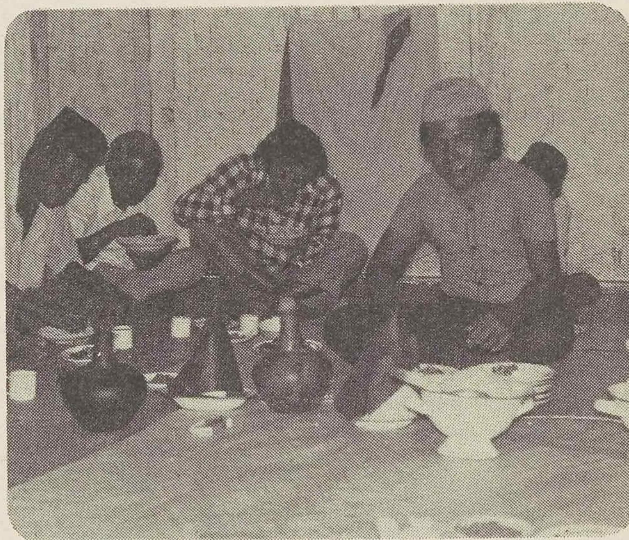
Zoetesteeg - Jl. Djalak; Zeemanstraat - Jl. Kelasi; Zuider Knippesteeg - Jl. Ketumbar; Zuresteeg - Jl. Merpati

Weerzien met Indonesië
FOTO SERIE

Win een prijs van *f* 50,— met Uw vakantie-foto's uit Indonesië. Stuur ze naar Tong-Tong waar om de 3 maanden de leukste en origineelste foto's worden uitgezocht en gehonoreerd. Liefst zwart-wit afdrukken of scherpe, gekontrasteerde kleuren-prints.

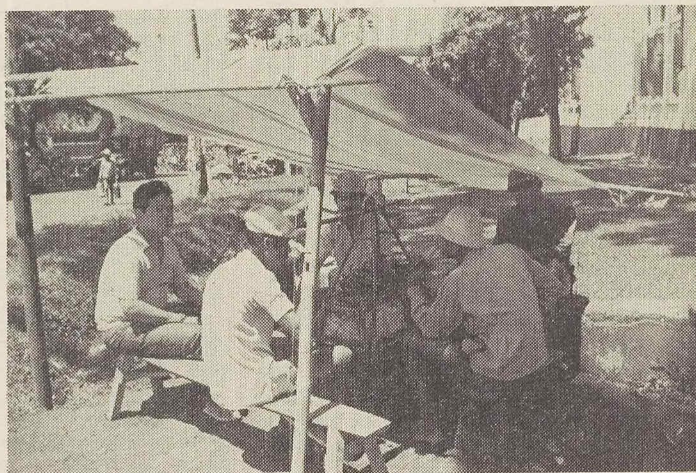
Selamatan op Madura. (inzending mevr. Dumasy)
Met de hele familie van moeders kant op de Oedjoeng (Surabaya) op weg naar Madura, om een selamatan te houden in de geboorte plaats van mijn moeder.

De offermaaltijd met nassi toempeng en de langgar met een hadji als voorbidder.

Succesvolle visvangst (inzending mevr. G. Brendel-Herkelman)
Terug van een visvangst op het strand van Sanur, Bali. Mijn zoon met een grote vis. (Vraag van redactie: hoe heet de vis en wat deden jullie ermee?)

Ngopi (inzending mevr. Prins)
Misschien stond hij er vroeger niet. Voor ons nu een vertrouwd beeld, die koffie-verkoper met heerlijke pisang goreng op het erf van de oude H.B.S. in Bandung.

(Vervolg: IN DE SUIKER)

niet deugde, terwijl het met verstand en intuïtie bestaansmogelijkheden gaf aan millioenen. Kun je het hen, die nooit deel hebben uitgemaakt van dit bestaan, dat aan het verstand brengen?
Als ik het boek van S.f. Watoetoelis inblader, schiet me een brok in de keel. En dat komt niet omdat ik per ongeluk een stukje ampas-teboe heb doorgeslikt.
L.D.

LOGEERADRESSENLIJST INDONESIË

De logeeradressenlijst verschijnt weer in het nummer van 15 oktober a.s.
Tot dusverre deden zich in de lijst, zoals deze stond in het nummer van 15 augustus, geen wijzigingen voor.

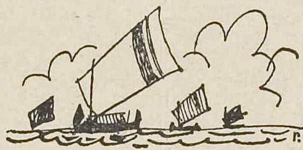
DE LEGENDE VAN SANGKURIANG

naverteld door Pak Asikin

De oorspronkelijke legende is in het Soedanees verhaald en zit dan ook vol met Sundanese woordspelingen, die in het Nederlands en zelfs in het Indonesisch moeilijk zijn te vertalen. Toch is ook de vertaling zo boeiend, dat het de moeite waard is er kennis van te nemen.

Een koning ging naar 't bos om te jagen. In het bos trof hij geen enkel stuk wild aan en hij raakte verdwaald in de wildernis. Tenslotte had hij behoefte om een "kleine boodschap" te doen, en hij deponeerde die in een klapperdop.
Toelichting: Het begrip "koning" mogen we niet identificeren met een koning of hoofd van een staat, maar koningschap staat voor zuivere persoonlijkheid (reine ziel). En het Allerhoogste Zelf, gewoon de stof te dienen, doet een misstap en vergist zich in de behandeling. Het moet handelen in de Geest, maar is gevangen in de Stof. Bos is te vergelijken met wildernis, en dan niet een wildernis in de natuur, maar even goed in de stad, met allerlei mis- en toestanden, vol rumoer en drukte en allerhande "wilde dieren"! En in het woud vol bezoekingen kunnen we licht dwalen. Een jonge klapper is in 't Soendanees "dawegan", of "degan" in het Javaans. Nu betekent "daweg" in het Javaans "alsjeblieft". En wat belieft je om zo maar in een klapperdop een plasje te doen? (Je eigen fatsoen wordt door je zelf verontreinigd). Of de stof zegt altijd "alsjeblieft", wanneer er onreine dingen aan worden toegevoegd (al wat materialistisch is).
Een zwijn laafde haar dorst met de inhoud in de klapperdop. En niet lang daarna was het zwijn in blijde verwachting.
Toelichting: De figuurlijke betekenis van zwijn is voor de westerling duidelijk genoeg. Wie niet vies is van onrein gedoe, is een zwijn gelijk. Nu is in blijde verwachting zijn (zwanger) in het Soendanees "ngandoeng" of "ngandeg". Zeggen niet de dichters "de lucht is bezwangerd" met geuren, of "er zit belofte (blijde verwachting) in de bloesems". Uit de bloemen zullen vruchten komen.
Het zwijn gaf het leven aan een mensendochter, schoon, een prinses gelijk. Ze kreeg de naam van Dayang Sumbi. Ze bracht haar tijd door met weven en zat daarbij in een hut op hoge palen.
Toelichting: Hoe is het mogelijk, dat een zwijn het leven kan geven aan een mens, schoon van uiterlijk? Dit is natuurlijk een gelijkenis, het gaat om personificaties of zinnebeelden. Een mens, al is hij een zwijn gelijk, kan toch soms wel mooie gedachten of ideeën hebben of in een toestand van bekering komen en bezield zijn met goede voornemens, en dat wordt verzinnebeeld door een schone maagd, wier werk is het weven van ideeën, of je lot (wilsbeschikking).
Op een dag voelde Dayang Sumbi zich zwaar te moede. Lusteloosheid en achteloosheid maakten zich van haar meester. Vermoeid naar lichaam en geest zat zij aan haar weefstoel en tot haar ergernis bemerkte zij, dat de weefspoel weggeslingerd raakte en op de grond onder de hoge hut terecht was gekomen. Dayang Sumbi had geen zin om op te staan en de weefspoel te halen en bleef op haar plaats zitten. Alleen kwam in haar de gedachte op: Wie voor mij de weefspoel belieft op te rapen, zal ik tot echtgenoot nemen, indien hij een man is, en als het een meisje is, zal ik haar als zuster beschouwen.
Toelichting: Dayang = inang; pengasuh = hoedster, min, gouvernante. Sumbo = sumbat (maleis), sumat (soendanees), wat betekent naald of pen van bamboe, waarmee je een karbouw of rund door het neustussenschot steekt om het dier daarmee aan een touw te kunnen leiden. In Europa zal men daarvoor een neusring gebruiken. Zijn wij niet allen hoeders of hoedsters van schepselen, die gemakkelijk zijn te leiden, en is dat niet in de allereerste plaats de aard van de moeder? Wanneer we een weefspoel nagaan, dan is haar werk heen en weer gaan van links naar rechts en zo maar door. In het Soendanees heet die "taropong", maar met een achtervoegsel er bij komt het woord "taropong sono" tot stand. Sono betekent verheugd, blij, als bij het weerzien van je geliefde; het is dat "sono" dat maakt dat je telkens weer je geliefde opzoekt. Wees voorzichtig met geloften of beloften, want de konsekwenties kunnen verder gaan dan je vermoedt.
Een zwarte schurftige hond met name Si Tumang nam de weefspoel in zijn bek, klom de ladder van de hut op en legde de weefspoel op Dayang Sumbi's schoot. Dayang Sumbi beschouwde het voorval als iets gewoons en joeg de hond zo maar weg. Maar het dier was niet weg te jagen. Het bleef op zijn plaats en keek Dyang Sumbi met een veelzeggende blik aan. Vol schrik dacht ze aan haar gelofte en als gehypnotiseerd door de ogen van Si Tumang viel ze machteloos achterover. En Si Tumang greep gretig die gelegenheid aan (hij benutte de gegeven gelofte).
Toelichting: Tumang is een woordspeling van "tuman" = naar gewoonte iets doen - nuttigen of bezitten, zodat het sleur wordt, waarvan je geen afstand kunt doen (hier in ongunstige betekenis). Bijv. je kunt of wilt niet eenvoudig eten, als je gewend bent aan een overvloedig maal, of het, lijkt wel of de wereld in elkaar stort als je platzak bent en je gewoonlijk altijd een goed gevulde beurs hebt, enz. Kan het mooier als je die snobbistische gewoonten met een zwarte schurftige hond vergelijkt? En Dayang Sumbi had niet de fut om Si Tumang te verjagen. Hulpeloos gaf ze zich over.
Het verhaal wil, dat de zoon die Dayang Sumbi kreeg direkt volwassen, jong en krachtig voor haar stond, heel beleefd de sembah maakte en sprak: "Wees gerust moeder, ik ben bij U en zal, wat voor gevaar er U ook bedreigt, het steeds afweren en elke wens van U vervullen". De zoon kreeg de naam van **Sangkuriang.**
Toelichting: Het baren van een zoon is hier het zinnebeeld van het baren van een Geesteskind. De geest openbaart een ziel vol moed en verantwoordelijkheid. De moederliefde weer-

spiegelt zich in het kind, dat wederzijds die liefde aanvult en aan de moeder is toegewijd. Sangkuriang = **Sang kuring,** wat betekent **"verheven".**
Op een goede dag zei Dayang Sumbi tot Sangkuriang: ik zou toch zo graag een hertenhart willen eten, daar heb ik al lang naar verlangd. Sangkuriang maakte de sembah en ging met Si Tumang op jacht, maar in het bos trof hij geen enkel hert aan, alleen een wijfjeszwijn. Om toch niet met lege handen thuis te komen, hitste hij Si Tumang aan het zwijn te attakeren. Maar de hond werd onwillig en met de staart tussen de benen en kwispelstaartend hing hij om Sangkuriang heen. Deze, getergd door zoveel koppigheid, trok zijn klewang en met één houw scheidde hij Si Tumang's kop van diens romp. (Had Sangkuriang maar geweten, dat het wijfjeszwijn de schoonmoeder was van Si Tumang, het verhaal zou zeker heel anders verlopen zijn ! !)
Toelichting: Hert is in het Soendanees "mandjangan". Het grondwoord is "panjang", wat hier wijd of ruim betekent. En trek hebben in het hart van een mandjangan betekent: de ziel begeert een ruimer blik of dieper inzicht, een ruim bewustzijn. Het doden van Si Tumang is niets anders dan het stop zetten van gewoonten in ongunstige betekenis.
Het hart van Si Tumang werd als hertenhart aan Dayang Sumbi voorgelegd, die er saté van maakte en zich daaraan te goed deed. Maar Dayang Sumbi miste Si Tumang en deed er navraag naar. Doodleuk vertelde Sangkuriang zijn moeder, dat zij het hart van Si Tumang had genuttigd. Dayang Sumbi, in woede door zoveel brutaliteit, nam een pollepel uit de keuken en sloeg Sangkuriang daarmee hard op zijn hoofd. Het bloed sijpelde uit de wond.
(In de werkelijke wereld zou de moeder dan gezegd hebben: weet je dan niet, dat Si Tumang je eigen vader is?) Verbolgen over dit optreden keerde Sangkuriang zijn moeder de rug toe en trok naar het Westen. En Dayang Sumbi, kwaad over zoveel brutaliteit, trok naar het Oosten (dus precies in tegenovergestelde richting).
Toelichting: Een pollepel of sajurlepel is in 't Soendanees "Sinduk angeun", maar met "angeun" wordt geen sajur of soeplepel bedoeld, maar "angen", wat hart of gemoed betekent. Die sajurlepel is niet om de sajur te roeren, maar weet 't hart te sussen. In dit verhaal worden de letterlijke en figuurlijke betekenis door elkaar gehaald. Natuurlijk raak je gewond, als je een ferme tik met een sajurlepel op je hoofd krijgt (een mooie vergelijking met de doornenkroon op Christus' hoofd, waarbij ook bloed over zijn gelaat sijpelt). Dat een moeder haar moederliefde vergeet door ongehoord gedrag van haar zoon, is toch wel menselijk; maar wie zijn hart weet te sussen zal wel een bezadigd mens zijn.
Moeder en zoon trokken in tegenovergestelde richting weg en na verloop van jaren ontmoetten zij elkaar weer (zeker hebben ze een cirkelboog beschreven). Maar ze waren van elkaar vervreemd en herkenden elkaar niet meer. Sangkuriang volwassen en mannelijk van uiterlijk, Dayang Sumbi nog even jong en schoon, raakten verliefd op elkaar. Het vrijen van twee geliefden in vroeger tijd (in Indonesia) bestond in 't luizen van de man door de vrouw (de mannen hadden toen lang haar). Een aangename bezigheid, als je haar van "ongewenste veeteelt" wordt gezuiverd. En bij 't luizen ontdekte Dayang Sumbi een lidteken tussen de haren van Sangkuriang en vroeg naar de oorzaak. Dayang Sumbi schrok hevig, toen zij het verhaal vernam. Haar geliefde was dus haar bloedeigen zoon. Vergeefs trachtte de moeder de zoon te overtuigen dat het niet in de haak was met je eigen moeder te trouwen. Maar Sangkuriang had er geen oren naar. Het kon hem helemaal niets schelen wie hij voor zich had en wilde zijn zin doordrijven. Na rijp beraad stemde Dayang Sumbi er in toe, maar op één voorwaarde. Sangkuriang zou eerst een groot meer

moeten maken en een grote prauw, doch 't moest klaar zijn vóór het hanengekraai, die de dageraad aankondigt. Als reden gaf Dayang Sumbi op, dat in de "honeymoon" 't toch romantisch zou zijn te spelevaren. Zó verliefd was Sangkuriang op Dayang Sumbi, dat hij met het voorstel accoord ging.
Toelichting: In de psychologie is sprake van een "moeder complex" indien een zoon zijn moeder zeer toegenegen is. En heel eigenaardig is het, dat het verhaal van Oedipus in Griekenland dezelfde tendens heeft als dat van Sangkuriang in Bandung. Telecommunicatie en verkeer waren er toen nog niet. Ra, ra hoe kan dat? Hoe komt 't?
Het is de Stem der Mensheid, die verstaan wordt door elkeen, die ontvankelijk daarvoor is. En de Mensheid heeft één bron van afkomst en één Universele Taal.
Sangkuriang begon met de Tjitarum af te dammen. 't Was bovenmenselijk werk, maar 't moest toch. En zo vormde zich een groot meer, zo groot als de hoogvlakte van Bandung nu. Al de bomen die op de berg Burangrang groeiden, werden geveld, om van al het hout een schip te bouwen. Men kan zich indenken hoe groot het schip wel zou worden.
Vol schrik bemerkte Dayang Sumbi dat het beloofde werk haast klaar was, en als het bewaarheid werd dat het klaar zou zijn vóór het hanengekraai vroeg in de morgen? Dat nooit! Snel nam zij een blok wit weefsel, genaamd "boëh larang". Dat heilig wit goed werd aan reepjes gesneden en naar alle windstreken gestrooid. En ziet, de tovermacht van dit heilig wit goed deed de hanen geloven, dat de morgenstond al was aangebroken. Gezamenlijk hieven zij een "kraai"concert aan.
Toelichting: Wie heden ten dage het water van de Tjitarum nagaat, zal opmerken, dat het sinds oudsher troebel is. Het afdammen van troebel water duidt aan: gemengd met dierlijke hartstochten. "Boëh" is wit weefsel om er kleren van te maken voor ons lichaam. Maar wat is het omhulsel van onze geest? Dat is weefsel, dat "larang" of duur is, niet in de handel verkrijgbaar, heilig weefsel. Het is het Goddelijk bewustzijn in ons, dat de duisternis verlicht. Het motief van Dayang Sumbi was dus "heilig".
Sangkuriang, ten zeerste teleurgesteld, schopte in hevige woede al het werkmateriaal dat om en nabij hem was, in alle richtingen. Het reusachtige plezierschip schopte hij onderste boven. Tangkuban Prahu (onderste boven gekeerde prauw) is de naam van de berg ten Noorden van Bandung, naar de vorm van die prauw genoemd. De dammen van het meer zijn de bergen en bergkammen, die de hoogvlakte van Bandung begrenzen.
That's all, folks, this is the legend of Sangkuriang as told by the people of Parahiyangan.
Naschrift: Een prauw of schip, een vaartuig niet om in te spelevaren, is ons lichaam, dat in het levensruim vaart. De berg Tangkuban Prahu is de berg van bewustzijn. En zo lang dat onderste boven ligt (het niet opengaan van ons bewustzijn), hoe kunnen we dan het ware leven binnengaan?
Bandung is de hoofdstad van Parahiyangan. Deze woorden hebben een bijzondere betekenis.
Bandung = een pleziervaartuig in de oude tijd gebruikt ten gerieve van gezaghebbende personen. Bandung in werkwoordvorm "ngabandungan" = luisteren, opletten, onze aandacht vestigen. Naar analogie van het woord Bandung, is "bendung" ontstaan, wat afdammen betekent. En zo ook het woord "banding" of ngabanding-banding = een vergelijkende studie maken.
Hoofdstad is in het Soendanees "dajeuh". Naar analogie hiervan wordt de woordspeling "da-ieuh" gevormd, wat betekent: 't Is hier, waarbij de spreker naar zijn hartstreek wijst.
Parahiyangan = plaats der goden (hiangs). En zijn wij allen niet "gekerkerde goden"? De Preanger, die het grootste deel van West Java omvat is wereldbekend om haar schoonheid. Is het een wonder dat ze de

(lees verder volg. pag. 1e kolom onderaan)

LAAT MAAR ZITTEN!

Geloof het of niet, we maken toch altijd nog wel grappige dingen mee in het boekenbedrijf. Zo bestelden we onlangs bij het uitgevers-depot nog wat exemplaren van "Soedah laat maar," van Paula Gomez. Of het boekje was niet in voorraad, of degene die de order behandelde nam het met de titel zo nauw niet, maar we ontvingen "Laat maar gaan", van auteur Roth. Nu is er taalkundig een grote overeenkomst tussen "soedah laat maar", en "laat maar gaan", in dit geval was er tussen de inhoud van het eerste en het tweede boek een verschil van dag en nacht. De voluptueuze blote juf op de omslag van "Laat maar gaan" zag er trouwens niet uit of ze onder welke omstandigheid dan ook "soedah" had gezegd.

Nog een lachertje. Wist u, dat u, wanneer u uw dochter of zoontje in een argeloze bui de legende van de Bromo, Banjoewangi, of Tangkoeban Prahoe vertelt, u zich schuldig maakt aan schandelijk kolonialisme? Als u het nog niet wist, laat het u dan nu een waarschuwing zijn.

Sinds een zekere Margaretha Ferguson in een groot ochtendblad van een paar weken terug uitgeverij Tong-Tong een slinkse schop tegen het koloniale scheenbeen probeerde te geven. Nu zijn onze schenen in de loop der jaren blauw geschopt en zijn we ook behendiger geworden in het ontwijken, dus zo erg was het ook weer niet. Waar het om ging was dat "......zij (die Indonesische Sagen en Legenden, uitgave Moesson) zulk dankbaar materiaal vormen voor de continuering van onze koloniale en neo-koloniale misvattingen ten aanzien van de intellectuele en artistieke vermogens van de Indonesiër."

Literair kolonialisme, hoe bestaat het! In een verward betoog, waaruit je niet kunt opmaken of dame Ferguson zich nu meer geergerd heeft aan de ouderwetse stijl van het boek, dan om het feit d a t het door Tong-Tong is uitgegeven, raakt ze ergens toch wel een punt van waarheid: de laksheid of de pure onwil van Ned. uitgeverijen om zich bezig te houden met de vertaling en het uitgeven van het werk van Indonesische auteurs. Nu zijn er Genootschappen en Stichtingen die voor vorst en vaderland beweren dat ze er op uit zijn om Nederland dichter bij Indonesië te brengen door het "aantrekken van de culturele banden", maar zodra het om die banden gaat, dan wijzen alle vingers maar één richting uit: Tong-Tong. **Tijdschrift** Tong Tong natuurlijk!

Waar blijven de nieuwe woordenboeken, leerboeken voor de bahasa Indonesia. Er is op dit gebied in geen 20 jaar iets behoorlijks uitgegeven. Als u Fins of Chileens wilt leren, kan dat direct, maar voor de bahasa Indonesia moet men het doen met een niet zo uitgebreid leerboek van jaren oud en een taalgidsje. Goddank dat het toerisme (waarmee millioenen verdiend wordt) je tenminste nog tot 10 kan leren tellen! Over kolonialisme gesproken!

Als Margaretha Ferguson dàt had willen duidelijk maken in haar artikel, dan had dat ook gekund zonder de sneer aan "Indonesische sagen en legenden". Er werd al jaren aangedrongen op een bundel en aan die behoefte hebben we voldaan. Na het boekje Volksverhalen van Kees Schaap (dat best eens een herdruk zou mogen beleven!) is er op dit gebied niets meer verschenen. En verder is het voor de moderne literatuur ook bij één bundel "Moderne Indonesische Verhalen" samengesteld door Beb Vuyk en A. Teeuw gebleven. Wat is er geworden van schrijvers als Balfas, Sito Sitoemorang, Basoeki Goenawan en de vele anderen die Tjalie tot zijn persoonlijke vrienden mocht rekenen. Als er iets viel uit te geven, dan had Tjalie daar destijds zeker wat aan gedaan.

Er ligt een kloof van tijd en mentaliteit tussen de legenden van Nènèk Dongeng en de verhalen van Margaretha Ferguson. De eerste over mensen die misschien nooit bestaan hebben, de tweede over mensen en een land zoals alleen M.F. ze ziet of wil zien. Je zou ze beide in hun stijl en in hun waarde moeten laten.

Maar, noemt u het grappig of pijnlijk, maar a l t i j d als men zich boos maakt of ergert over iets dat met Indonesië te maken heeft, reageert men zich direct af op Tong-Tong. Je zou er een nieuw spreekwoord op kunnen maken: "Wie een hond wil slaan, kan altijd wel de stok vinden die bij de tong-tong hangt". En omdat de hond er in de meeste gevallen vandoor gaat, beuk je drift maar uit op de Tong-Tong. Poekoel Teroes!

LILIAN DUCELLE

(Vervolg: Legende van Sangkuriang)

"plaats der goden" wordt genoemd? Aardrijkskundigen weten te vertellen, dat de hoogvlakte van Bandung de bodem is van een leeggelopen meer. De uitbarsting van de Tangkoeban Prahu heeft gemaakt, dat de Tjitarum bedding bij Rajamandala, halverwege Bandung en Tjiandjoer, verstopt raakte door de lava, die afgekoeld als een grote prop of rotsmuur de rivier afdamde, en dat zo het grote meer is ontstaan, dat nu de vlakte van Bandung is. Na eeuwen heeft de Tjitarum toch een gat weten te boren in de muur bij Rajamandala, en dat is dan dat grote gat, genaamd "Sanghiang Tikoro", wat "verheven keelgat" betekent. Zoetjes aan wist de Tjitarum toch de weg naar de zee te vinden, zodat het meer leegliep en de hoogvlakte van Bandung ontstond.

WAARDERING II

Mag ik citeren uit één van de laatste brieven die ik nog van Tjalie ontving? "Ik waardeer 't dat je nooit moppert als ik één van je inzendingen soms laat liggen. Tong Tong is maar klein en iedereen moet er een plaatsje in kunnen krijgen."

In de loop der jaren heeft Tong Tong al heel wat van mijn "praatjes uit vroeger tijd" gepubliceerd. Natuurlijk is dat aardig, maar eigenlijk vind ik 't máken van die praatjes nog veel leuker. Zo in de trant van: Weet je nog wel oudje.

Wij wéten 't nog; en waar 't hart van vol is, daar loopt niet alleen de mond, soms ook de pen van over. En wat er uit komt, beleven we helemaal opnieuw. Zo kunnen prettige gebeurtenissen oneindig veel keren voor iemand terug komen.

Voor de één misschien een "muf" verhaal, die 't schrijft geniet er van; anders zou hij 't niet doen. Dat hij misschien niet zo'n vaardige pen heeft, daar heeft hij zelf geen last van; hij heeft zijn kleine vreugde al weer gehad. Vreugdetjes "die 't doen" vooral voor "oudjes" denkt u niet meneer Groen. 't Is niet altijd belangrijk **wat** wij schrijven, wel **dat** wij schrijven. En daar heeft de redactie van T.T. begrip voor, iets wat ik heel erg waardeer.

Overigens mag er wat mij betreft best een "fris windje" door heen blazen. B.v. in de vorm van bijdragen van buiten. Als er iets is wàt ik mis, dan is 't dát.

De grote Indische familie is uitgezwermd naar alle kanten. Velen staan nog in 't volle leven. Ze hebben zich een nieuw leven opgebouwd in een nieuwe wereld. Waarom vertellen zij er niet 's over. Zo maar een praatje uit 't dagelijks leven. Hun werk, de inen ontspanningen. Je zou haast gaan denken dat er nergens meer iets gebeurt dat de moeite van 't vertellen waard is. Zó somber is 't toch niet? Maar nu niet allemaal tegelijk. Of wèl allemaal tegelijk. Als jullie maar niet boos worden dat de kleine T.T., niet alles ineens kan opnemen.

Ik sta graag mijn plaatsruimte af. En meneer Groen ook wel. Zijn bijdragen zijn immers eigenlijk bestemd voor mensen die geen of weinig herinneringen hebben aan 't oude Indië.

Onder de abonnee's van T.T. niet veel. Of ik zou me al erg moeten vergissen.

H. M. Marsman-van Deventer
(Plantersvrouw)

De Oosthoek (VII)

Malang en Batoe

De vacantie-perioden en week-ends, welke wij te Malang en Batoe doorbrachten, worden in het arsenaal van mijn jeugdherinneringen aan ons aller geliefd Indonesië opgetekend onder het hoofdje "Golden era."
Bij voornoemde gelegenheden logeerden wij te Malang vaak in Hotel Riche, welke toen beheerd werd door mijnheer van der Zee. Hotel Riche lag aan Malang's drukste hoofdstraat, t.w. Kajoetangan, tegenover de sociëteit Concordia, vlakbij de aloon-aloon. De sociëteit Concordia werd wekelijks op vaste dagen opengesteld voor de Malangse jeugd, opdat deze jongens en meisjes er hun rolschaatsdriften konden botvieren. Ook was er eens in de maand kinder-bios.

Als ik aan Hotel Riche terugdenk, zijn er heel wat personen en dingen die bij mij de revue passeren. Zo was daar het jonge (en knappe) hoofd van de keuken, die ik alleen ken onder de naam Netty en de dame van de huishouding Juffrouw Leen. Niet in de laatste plaats waren er de heer en mevrouw van der Zee met hun zoon en dochter Frans en Ketty en dan de vaste bezoekers van de hotel-lobby, zoals de heer Melchior (plaatselijke Ford-vertegenwoordiger), de zakenman mijnheer Polak,etc. Een van de zakenmensen, die geregeld in Hotel Riche een borrel kwamen drinken (zijn naam ken ik niet), bezat een donkergroene Chevrolet 1935 two-seater. Naast een toegewijd luchtvaart-liefhebber, was ik toen ook al idolaat van auto's, vooral van Amerikaanse auto's. Bovengenoemde Chevrolet two-seater was voor mij je van het! Een gaaf product van wat de Amerikanen op het gebied van de automobielbouw presteerden en nog immer presteren! Maar op een kwade avond zag ik de eigenaar van deze slee achter het stuur schuiven. Zelfs voor mijn, als jongetje van zeven jaar beperkt waarnemingsvermogen, was het al duidelijk dat deze man een stuk of wat borrels teveel op had. Dat bleek dan ook al heel vlot. Motor starten en in de versnelling zetten ging nog zoals een geroutineerd automobilist dat behoort te doen. Toen liet hij de wagen fel optrekken, maar de drank had blijkbaar zijn waarnemingsvermogen dusdanig beneveld, dat hij de boom niet zag die op zijn pad stond. Tot mijn ontzetting klapte hij met een onheilspellend gedreun en gekraak tegen deze boom op, waarna de auto deinend op zijn veren en fors beschadigd bleef staan. De bestuurder kwam er groggy en voorzien van een fikse buil op zijn voorhoofd weer uit. De Chevrolet was, zoals ik al zei door de klap van de botsing aan de neus nogal erg beschadigd, een toonbeeld van de ellende die een wagen kan ondergaan, als gevolg van mishandeling door en onverantwoordelijkheid van zijn eigenaar.
Thans richt ik mijn blikken op de stad Malang, met zijn demmo's, welke zo onverbrekelijk met het stadsbeeld waren verbonden. Deze demmo's waren voorzien van allerlei namen, zoals Avra, Major, Ariel, enz. Soerabaja, waar ik in een andere aflevering nog over zal vertellen, had ook zulke mini-taxi's, welke Amco's werden genoemd. Hoe dikwijls hebben we niet gewandeld op Kajoetangan en stilgestaan voor de etalages van warenhuis Weisberg, het Indisch Verzendhuis, boekhandel Kolff en een speelgoedzaak waarvan me de naam is ontschoten. Dan waren er de zaken Toko Mim (drogiserij), Toko Piet (langganan), Oey Brothers (Auto-onderdelen en accessoires), Tik Ho Siang (kleermaker), Tan (juwelier), het Chinese restaurant Hankou, de fotograaf Lemmen, de wapenhandel Terlinde, Hotel annex bakkerij Mabes, de dameskapper Marlea enz. enz.
Reed men vanuit Hotel Riche langs de aloon-aloon rechtdoor en sloeg men dan voor het Palace-Hotel linksaf, dan zag men aan het kruispunt aan de andere kant van de aloon-aloon de zaak van de langganan Piet Foo, met zijn aan en uit springende lichtreclame. Rechtdoor rijdende kon men aan de rechterkant drie bioscopen zien, waarvan ik me twee namen kan herinneren, n.l. Globe en Atrium. Sloeg men voor Piet Foo rechtsaf, dan bereikte men o.a. de Flora-bioscoop. In deze bioscoop heb ik in 1939 een film gezien, welke toen als super-productie gold, n.l. "Dodge City," met Errol Flynn en Olivia de Havilland. Dat soort producties valt nu in het niet, vergeleken bij de films die er tegenwoordig vertoond worden, zoals Poseidon adventure, The Battle of Britain, Earthquake, Towering Inferno, enz.
Mijn Vader's verlof viel altijd vlak na St. Nicolaas, dus maakten we Malang dikwijls mee in de perioden vòòr, tijdens en na Kerstmis, alsmede oud en nieuw. Feëeriek waren dan de etalages aan de Kajoetangan versierd met electrische kaarsjes, kerstbomen (al dan niet artificieel) bedekt met kunstsneeuw, Santa Claus-figuren met sleeën, welke waren bespannen met rendieren, etc.

In later jaren kregen we tijdens mijn Vader's verloven de beschikking over de bungalow te Batoe van de heer Stinis, employé van de A.N.I.E.M. te Soerabaja. Het stadje Batoe lag aan de weg Malang-Kediri. Op weg naar Batoe vanuit Malang passeerde men o.m. de dessa Karoeman en het zwembad Sengkaleng. Even voor Batoe zag men aan de linkerkant een Chinese begraafplaats, met haar typisch gevormde grafheuvels, het Batoese Kindersanatorium, een kleine villa met de naam "Klein aber mein" en aan de rechterzijde zag men tenslotte in de verte de grote villa van Dr. Bär.
In het centrum van Batoe draaide men vervolgens linksaf in de richting Kediri, langs de bakkerij Ender en Haug, het huis van Dr. Trisoeloe, het huis van de kleermaker Roes, de Mimosa-bioscoop (waar we eens de film "Flash Gordon's trip to Mars" gingen zien) en de langganan Toko King. Even buiten het centrum kon men aan de rechterkant de villa van de heer Bouwman zien (eigenaar van autohandel P. Bouwman te Soerabaja, plaatselijke dealer van Studebaker, Morris en Auto Union D.K.W.) Tegenover de villa van de heer Bouwman lag de

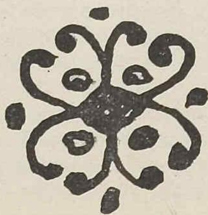
De aloon aloon van Malang.

De driesprong Oro-Oro Dowo (Tjelaket-Kajoetangan) in Malang.

Sophialaan en daar stond de bungalow van de familie Stinis. Deze aflevering zou niet compleet zijn, als ik niet de Batoese Jamfabriek noemde, U weet wel, die jampotjes met hun kleurige etiketten, welke een Indonesische fruitplukker voorstelden, met op de achtergrond blauwe bergen.
Als we in de bungalow arriveerden, had de vrouwelijke major-domus van de familie Stinis, die naar de naam Rih luisterde, altijd wat te eten klaar, zoals een pan soep, nasi goreng, nasi goerih, noem maar op. Dit Indonesische vrouwtje was wel heel goed voor haar taak berekend! De oorlogsellende heeft ze gelukkig niet meer beleefd, daar ze midden 1941 vrij plotseling kwam te overlijden.
Na de Sophialaan kwam er een heuvelachig gebied, bezaaid met bungalows, landhuizen en villa's. Dit gebied heette "Klein Zwitserland." Hier lag ook het kleine, maar ozo genoeglijke Hotel "De goeie plek," waarvan de bekende toneelspeler Co Balfoort eigenaar was. Menigeen zal zich het bord herinneren, aan de inrit van het hotel, met de tekst "Even een koele dronk bij Co Balfoort."
Buiten de gebruikelijke verloven hebben we ook hier wel week-enden doorgebracht, om een koude neus te halen, zoals dat toen heette. Vanuit Hotel "De goeie plek" had men een fenomenaal uitzicht over heel Batoe en als het weer 's avonds helder was, kon men zelfs de lichten van Djoenggo zien. Voorbij Batoe, richting Kediri lag, verscholen in een dal het TBC-sanatorium Songgoriti.
Als men, komende van Malang midden in het Batoese centrum rechtsaf sloeg, dan bereikte men het zwembad Selecta, langs een weg met prachtige vergezichten, via Poenten. Ook Selecta was weer een oord, waar in de vroege ochtenduren een voor de tropen haast Europese kilte heerste. Zwemmen deed men, op enkele stoerlingen na, dan ook pas in de late ochtenduren, als de zon weer wat meer aan kracht gewonnen had.
Tot slot van deze afleveringen wil ik het ook nog eens hebben over Poedjon, welke 9 km van Batoe richting Kediri ligt. Bekend was hier het hotel-pension Justina (als ik goed ben ingelicht in de bersiap-tijd platgebrand). Nòg drie kilometer verder was er het zwembad Lebaksari, maar hier was de ligging van het zwembad, tenminste naar mijn smaak, niet al te riant. Het ligt onder overhangende rotsen en omdat de zon er practisch niet kan komen, is het water er onaangenaam koud.
In vorige afleveringen trok ik enkele malen een parallel tussen oorden in Indonesië en Californië, waar ik een poos heb gewoond. Welnu, dat deed ik expres, omdat velen van ons, Indische mensen zich in Californië hebben gevestigd en mijn bedoeling was om de aandacht van deze mensen te vestigen op plaatsen welke m.i. veel overeenkomst vertonen met oorden in Indonesië.
Wederom trek ik hier zo'n parallel: Het traject Batoe-Poedjon lijkt volgens mij erg veel op de San Gabriel Road, welke zich vanaf Azusa (Southern California) door de San Gabriel Mountains voortslingert naar Chrystal Lake Recreation Area, langs het immense Morris Reservoir. Ik zou de mensen die in de buurt wonen van Azusa, Covina, Glendora en Duarte willen adviseren om op voornoemd traject eens een kijkje te gaan nemen. Ik kan het U aanbevelen!

A. POUTSMA

PADJARAKAN

Tante van Krieken

De naam van de suikerfabriek Padjarakan, door de heer A. Poutsma genoemd in zijn artikel De Oosthoek VI in Tong Tong no 1 van 15 juli 1976 is voor ons altijd verbonden geweest aan die van Oom en Tante van Krieken.
Zij waren de Oom en Tante van onze Grootmoeder. Wat zij waren op de suikerfabriek, weet ik niet. Kinderen vroegen in onze tijd niet zoveel.
Zij vertrokken naar Europa, waren een poos in Den Haag en vestigden zich later in Nieder Ingelheim bij Wiesbaden. Hun villa noemden zij "Padjarakan".
Tot de dag van haar heengaan in 1936 had onze Grootmoeder contact, eerst met Tante van Krieken zelf en toen deze lieve vrouw in 1903 gestorven was, met de "Erven van Krieken".
Nieder Ingelheim! In onze kinderoren klonk het als "Engelheim" en een Engel was zij, Tante van Krieken. Voor onze Grootmoeder en indirect ook voor ons.
In Nieder Ingelheim sleet ook Eduard Douwes Dekker zijn laatste levensjaren.
Tante van Krieken en hij waren in hetzelfde jaar geboren, in 1820. Zij in Soerabaia, hij in Amsterdam. Ik weet niet, of zij elkaar gekend hebben. Hij stierf in 1887, zij in 1903. Beiden in Nieder Ingelheim.

ROSALIE GROOSS

En wat is een onkruid? Een plant waarvan de deugden nog niet ontdekt zijn
Ralph Waldo Emerson

*

Wat een man nodig heeft om te tuinieren is een gietijzeren rug met een scharnier erin
Charles Dudley Warner

*

Er zijn niet veel geluiden in het leven belangwekkender dan een klop op de deur
Charles Lamb

Hoorn des Overvloeds

De zomer is zo goed als voorbij, de herfst heeft zich aangekondigd. Gepaard met regen en stormen. Maar: - Herfstgetij, gij maakt ons blij - zong ik vroeger al, toen ik nog nooit een herfst had meegemaakt.

Nu weet ik dat ik houd van 't wisselen van de jaargetijden. Van de vier-, 't meest van de herfst met zijn nevelige ochtenden en de tintelende kou die me terug brengt naar onze bergen. Nu ruist de wind alleen nog maar door de kruinen van de bomen in ons bosje. In de tuin ruikt 't lekker naar vochtige aarde, naar munt en salie, naar tijm en basilicum en de groene lomboks die ik nog plukken moet voor in de diepvries.
Ik voel me weer geborgen; voor de komende winter liggen er breek- en snijbonen in de diepvries, andijvie, snijbiet, spinazie en ettelijke kilo's tomate-pulp. Van de "Reus van Ibiza" tot de kleine kraaltjes uit de rimboe van Indonesië, 't zaad door een aardige meneer voor me meegebracht. Ik heb ze dit jaar zo een beetje uit alle delen van Europa gehad en alle soorten deden 't uitstekend.
Ook met de soja boekten we aardige successen.
Trouwens, ondanks alle hitte en droogte, merkten we hier op 't platteland niets van tekorten, een beetje stagnatie in de groei van de gewassen, maar geweldig veel van de waanzinnige prijsopdrijving van groenten en aardappelen.
De meeste mensen hebben een stukje grond om 't huis waar ze alles op verbouwen. De diepvries wordt voor 't hele jaar gevuld, het teveel gaat naar de veiling of is voor de kippen en 't varken. En er zijn altijd nog mensen die kapsones hebben. Ik kon b.v. krieltjes weghalen zoveel ik wilde. Sommige mensen vinden vroege aardappelen alleen maar lekker als zij vlak voor 't koken gerooid zijn. Dus trekken zij iedere dag een paar planten uit de grond, de grootste knollen worden er uit gezocht, de kleinere blijven liggen. En omdat door de droogte er veel niet groot gegroeid zijn, wordt 't varken er lekker vet van. Ieder jaar worden door boeren voor grote conservefabrieken, Hak, Hero, uitgestrekte gebieden volgeplant met erwten, bonen of andere gewassen. 't Oogsten gebeurt door de fabriek en natuurlijk machinaal, waarbij langs beide zijden van de machines heel wat product blijft liggen. Waarover de boer niets meer te zeggen heeft; zijn geld heeft hij binnen.
Wie wil, mag van de restanten rapen, voor niks en niemendal. En er wórdt wat geraapt op die dagen. Mijn buurvrouw b.v was met haar man een uurtje weggeweest, ze kwam thuis met zestig kilo fijne boontjes. Veilingsprijs, *f* 5,50 per kilo, las ze me voor uit de krant. En natuurlijk wemelde 't op 't veld van liefhebbers; geef de mensen ongelijk!

En zo gebeuren er nog veel meer "rare dingen" in de politiek van 't geld, waar ik als gewone huis- tuin- en keukenvrouw niets van begrijp. Wat weet een koe ook van zondag......
Maar eigenlijk wilde ik vertellen van een aardige ervaring. Misschien oud voor u, voor mij, hoewel ik veel rondsnuffel overal, helemaal nieuw.
Verleden jaar kwam er in mijn groententuin ineens een plantje op dat ik herkende als een lieve, oude bekende. Ze gaf in Indië al gezondheid aan onze baby's en hun zogende moeders, aan lijders aan beri-beri en hardnekkige tropische zweren. De bajemtanah of tar'njah dat de madoerees er tegen zegt. Ik geloofde mijn ogen niet; was 't wel de échte bajem?
Ik eet eenmaal graag "uit 't wild" dus legde ik haar een beetje in de watten. In tegenstelling tot Indië zijn hier weinig ONkruidsoorten die smakelijk zijn. Soms neem ik wel een handvol muur mee voor door de sla als ik toch voor mijn kanariepietje aan 't plukken ben, ik snipper een beetje weegbree op mijn brood, borage en oost-indische kers. Omdat 't volgens kruidkundigen "zo goed" is. Melde vind ik beslist lekker. Als spinazie klaar gemaakt bij de aardappelen, 't vervangt de dure kangkoeng in mijn gado-gado.
Mijn bajemplantje toonde zich uiterst dankbaar voor 't beetje mest, de zaden verspreidden zich door de hele tuin en dit jaar liet ik de planten staan waar ik ze hebben kon. Ze werden manshoog. Eerst stond ik er een beetje wantrouwig tegenover. Ik dacht aan de solanum-nigrum waar kokkie lekkere koeloepan van maakte met sambel blimbing. Zwarte nachtschade...... hoeh! veroorzaakt hier brakingen, verlammingen van de hart- en ademhalingsspieren. Malse pakis = jonge toppen van varens, die je op elke passar kopen kon. Van de wortels wordt een middel gemaakt om lintwormen te doden, zegt mijn Flora.
Een binatang dat zo moeilijk te verdelgen is......
Met mijn bajem was ik dus een beetje voorzichtig. Maar ze deed 't zo goed, dat ik er van overtuigd was dat ze in de Flora te vinden moest zijn. Wáár moest ik zoeken? Ik vond haar onder de ganzevoet-achtigen. De rode ganzevoet groeit langs wegen, op bouwlanden, in moestuinen......
Evenals brave Hendrik, zeekraal, melde, één uit de grote familie van de ganzevoetachtigen. "Vroeger" staat er, "werd melde ook wel als groente gegeten."
Vroeger; waarom vroeger? Waarom nu niet meer, zulk kostelijk eten. Niet opgejaagd, op veel plaatsen niet bespoten. Er staat niets over giftige bestanddelen dus hebben we er de hele lange zomer lekker van geplukt, er sajoer menir van gemaakt en gegeten, heerlijk bij die hitte; fris.
Ik heb zaden verzameld genoeg om er heel Holland mee vol te planten. Dus wie wat hebben wil, stuurt mij een gefrankeerde enveloppe met naam en adres er op. Een bodempje van een vingerhoed, uitgestrooid in een verloren hoekje van de tuin, u heeft er geen omkijken naar. 't Is immers ONkruid, 't vergaat niet. Volgend jaar brengt u de natuur op tafel.

PLANTERSVROUW
Calfven 120 Ossendrecht

Tip.
Knoflook, heb ik me laten vertellen door een man die als boerenknecht in Frankrijk heeft gewerkt, moet in 't najaar in de grond gebracht worden. De teentjes minstens vijftien cm. diep planten. Net als bloembollen in november of als er geen vorst in de lucht is, wat later.

GENEALOGIE FAMILIE BURGEMEESTRE

De advertentie in Tong Tong van 15 maart 1976 van mevr. K. van Dulm te Oegstgeest waarin werd verzocht haar inlichtingen te verschaffen over de familie Burgemeestre voor het samenstellen van een stamboom, heeft een zodanig groot aantal positieve reacties opgeleverd, dat het interessant is nader hierop terug te komen.
De situatie is n.l. zo, dat dank zij de inspanning van enkele nazaten een voorlopige stamboom tot stand is gekomen, die echter nog lang niet compleet is. Maar het resultaat is wel zodanig, dat de mensen, die van de B. afstammen en dit artikel lezen en die deze stamboom doorbladeren, vaak namen van verre familie tegenkomen. Er is zelfs een afbeelding van het familie wapen.
Het is allemaal begonnen bij Diederik Christiaan Burgemeestre, die in ± 1740 in Emmerik in Duitsland is geboren en op 11 maart 1812 in Soerakarta is overleden. Diederik Christiaan vertrok voor de Kamer Zeeland op 19 juni 1764 vanuit Vlissingen met het schip "De Jonge Samuel" naar Oost-Indië als sergeant op een maandgage van *f* 20,—. Hij arriveerde te Batavia op 3 april 1765. Op 3 september 1765 werd hij bevorderd tot luitenant der infanterie en diende te Batavia en Soerakarta en is daar gepensioneerd in 1796.
Hij was gehuwd met Antje Kleins.
Vanaf Diederik Christiaan zijn vrij veel gegevens bekend hoe de familie zich verder heeft voortgezet.
Het is interessant wat in deze gegevens over de familie te lezen is, er zijn hooggeplaatste mensen bij met een zeer respectabele staat van dienst, maar ook heel eenvoudige, er zijn erbij die zich aan de eigentijdse maatschappelijke standaard hebben gehouden, maar er zijn ook "stoute" jongens bij, dit alles bij elkaar de moeite van het lezen waard. Het zijn in het bijzonder hun nazaten, hetzij met de naam Burgemeestre, dan wel door huwelijk een andere naam dragende, die wij met dit artikel willen bereiken.
De nu levende Burgemeestres - vanaf Diederik Christiaan - leven in de 7e en 8e generatie, en ook de 9e bestaat reeds.
Alle werkzaamheden worden momenteel door een kleine groep mensen verricht en zoals geschreven is er op de advertentie een groot aantal reacties geweest, zodat de werkzaamheden de capaciteit van dit klein aantal mensen te boven gaan. Teneinde de zaak voor deze kleine groep te verlichten is het idee geboren een vereniging op te richten met als doel een zo compleet mogelijke genealogie van de familie samen te stellen en tevens contacten te leggen tussen de nakomelingen van Diederik Christiaan. De gedachten gaan uit naar het houden van een familie-bijeenkomst, waarvoor we reeds een ruimte in Den Haag op het oog hebben.
De oprichting van een vereniging, waarvan de ontwerp-statuten ter inzage aanwezig zijn, en het houden van een familiebijeenkomst is afhankelijk van de belangstelling, die hiervoor bestaat. We verzoeken dan ook bij deze aan alle afstammelingen, hetzij ze een andere naam dragen, dan wel Burgemeestre heten, zich schriftelijk, of telefonisch aan te melden bij het adres dat onderaan dit artikel is vermeld.
Diegenen die zich bij mevr. van Dulm hebben aangemeld, worden verzocht zich zo mogelijk nogmaals aan te melden, zodat op één centraal punt een complete registratie kan worden aangelegd.
A. N. BURGEMEESTRE

Aanmelden bij:
A. N. Burgemeestre
Tortellaan 21, Den Haag
tel. thuis 070 - 68 05 90
tel. kant. 070 - 65 29 25

Batoe - Jam

Batoe 1 April 1935 staat op de achterkant van bijgaande foto's. Een grappige datum voor de opening van het Vruchten Verwerkings Bedrijf Batoe: afgekort V.V.B.B.
Maar 't was allerminst een grap, zeker niet voor de mensen, die, om welke reden dan ook, bij de oprichting van het bedrijf betrokken waren.
Voor mijn Vader, Cesar Couwenberg (voor bekenden Sees) zeer zeker niet, omdat hij tot directeur van het bedrijf(je) werd benoemd.
En zonder mijn Vader in de hoogte te willen steken, geloof ik, dat hij er in belangrijke mate toe heeft bijgedragen, dit project van de grond te krijgen.
Mijn Vader had dit werk nog nooit gedaan; dus moest er eerst geexperimenteerd worden.
Van de overvloed van vruchten, die er in Batoe en wijde omtrek te krijgen waren, zoals moerbei, aardbei, ananas, werden jams en stropen gemaakt. Ik herinner me, dat wij thuis de eerste resultaten moesten proeven en dat veroorzaakte soms heel wat hilariteit.
Dichtgeknepen ogen door: "Adoe nog te zuur", of "Hoe komt dat zo bitter!"
Maar allengs werd het product hoe langer hoe beter en kwam er Batoe-jam op de markt en stropen.
Bovendien verzond het bedrijfje ook z'n welbekende djeroek manis in grote krandjangs naar diverse plaatsen op Java.
Pap heeft later ook wijnen proberen te maken en kwam op de markt met Port 7. Het was een verrukkelijk drankje en hij boekte er dan ook reuze succes mee. Jan Molenkamp wist er zeker veel meer van te vertellen, want hij was Pap's rechterhand en zeer gewaardeerde medewerker. Ze hebben samen veel tot stand gebracht en goede resultaten geboekt.

BENT U GEPIGMENTEERD?

Setyawati Samsidin, Miss Oost-Java 1972, voldoende gepigmenteerd!

Als U, geachte lezeres, deze vraag bevestigend kunt beantwoorden en bovendien tussen de 18 en de 25 bent, ongehuwd en beschikbaar "voor een ruime repetitie en voorbereiding" dan boft U. Want dan mag U meedoen aan de Miss Colour verkiezing op 6 november in het Casino in 's-Hertogenbosch, aldus een ons toegezonden persbericht.

Wij dachten, dat we - behalve de albino's onder ons - allemaal gepigmenteerd zijn, maar de bedoeling van de organisatoren van dit feest is een ietwat duidelijker pigmentatie dan die van de doorsnee-Hollander. Hoewel ...... Om het in wat duidelijker Nederlands te zeggen: het is de bedoeling een meisje tot Miss Colour te kiezen die "excotisch" (wij kunnen het niet helpen, maar het staat er) door het leven gaat. "Algemeen kan gesteld worden dat er vanuit een schoonheid sympathie en vrede uitgaat". Dit staat niet onder de voorwaarden tot deelname; men mag dus aannemen dat het de logische consekwentie is van de verschijning, binnen onze grenzen, van het mooiste gepigmenteerde meisje. Aldus gesierd met niet alleen lichamelijke maar ook geestelijke voortreffelijkheid, zal dit gepigmenteerde schaap met vijf poten (vergeef ons de vergelijking) bovendien vrede en sympathie moeten opwekken met "de gepigmenteerde achterban, bijna 1 miljoen, in de maatschappij van elke dag."
Wie het allemaal precies begrijpt krijgt van ons een gratis jaarabonnement op TT.
Helaas sloot de inschrijving voor dit beauty-contest op 25 september. Wij hebben die datum net gemist. Jammer toch!? Of niet?

JHR

VAN WIE EN VAN WAAR?

Van een abonnée ontvingen wij enkele fotoalbums, die destijds bij het Rode Kruis werden afgehaald en waarvan de eigenaar onbekend is. Hierboven plaatsen wij een foto uit een van die albums. Wie zijn de personen die op de foto staan en waar zijn zij? De albums zijn bij Tong Tong te bezichtigen en op te halen. Waarschijnlijk is de eigenaar iemand, die bij de B.O.W. in Indië werkzaam is geweest. Veel voorkomende namen in de albums zijn: van der Vlies, Matthee, Reyneke, van der Linden, van der Sluys.

De ene helft der mensen schept genoegen in kwaadspreken, en de andere helft in het geloof hechten aan lasterpraatjes.

Dufresny

*

Spreek nooit kwaad van Uzelf, dat zullen Uw vrienden wel voor U doen.

Charles Maurice de Talleyrand.

*

De nacht verbergt een wereld maar onthult een heelal.

Anoniem

(Vervolg: S.S. ORANJE)

vergeet iets.", stond op en liep de eetzaal uit. Louis kwam vlak daarop de zaal binnen en ging op de stoel van zijn vriend zitten. Hij keek haar met zijn bruine ogen ontwapenend vriendelijk aan. Zij durfde hem niet aan te kijken, uit angst, dat hij zou denken, dat zij hem een knipoogje gaf. Zij keek strak op haar bord; ze voelde zich verslagen. En tot haar innerlijke verwondering was zij niet eens meer verontwaardigd op hem. Zij begon zich af te vragen, of zij eigenlijk niet blij was, dat hij haar had afgetroefd......
Om kort te zijn, geachte lezer. Louis Hofstede en Miep Melster werden mijn ouders. Toen ik in 1909 het levenslicht aanschouwde, was mijn vader na zeer hard werken reeds opgeklommen tot administrateur van de tabaksonderneming "Kebon Aroem" bij Klaten.

Op 3 september 1976 is, na een liefderijke verzorging in het verpleeghuis "Rosendael" te Utrecht, op 98 jarige leeftijd in alle rust van ons heengegaan, onze lieve moeder, groot-, overgroot en bet-overgrootmoeder

FREDERIKA LOUISA WILHELMINA GOUDSMITH

Weduwe van Emile Laurent Abbink

Uit aller naam:
Fam. den Daas - Abbink

Abonnees Amerika attentie !

Het correspondentie- en betalingsadres voor Amerika is voortaan: Mrs. R. Cohen-Top, 13740 Avion Drive, La Mirada, California 90638.

Op 7 april 1976 is in Australië op de leeftijd van 80 jaar overleden de heer

LAURENT M. F. KOEVOETS

Echtgenoot van M. Koevoets-Gelens

c/o
J. Koevoets
Blandfordstreet 24
Collaroy Plateau 2088
Australië. (N.S.W.).

Toko en Boekhandel Tong Tong

Prins Mauritslaan 36 - Den Haag - Telefoon 070 - 54 55 00 - Giro 6685

Dagelijks geopend van 9 - 4 uur. 's Zaterdags van 10 - 2 uur.

Voor de keuken:

Cocoanut juice *f* 1,60
Santen blok *f* 1,75
Keukenasem p. pt. *f* 2,95
Chili sauce *f* 2,95
Babi Pangang sauce *f* 4,—
Ketjap Vamu
zout, sedeng, manis *f* 3,90
zoutarm *f* 4,—
Ketjap Kediri *f* 4,75
Goela djawa p. pd. *f* 4,—
ketan poetih idem
Kroepoek per pak *f* 2,35
vis - oedang - kedelee (ook zoutarm)
kroepoek mixed
kip kroepoek *f* 2,50
Emping belindjo ½ pd. *f* 3,50
per pond *f* 6,75
Sambelans Vamu per pakje *f* 1,95
kedelee - kemiri - taotjo - petis - ebbi - nasi goreng - sambel heet - gewoon en zoutarm
gado-gado of saté saus *f* 1,50

Boemboe Saidja

rawon - opor - kerri djawa - lodeh - goelei - soto ajam - madoera - b. roedjak-b. bali per pakje *f* 1,50
Ting-Ting djahé p. pk *f* 0,85
4 pakjes voor *f* 3,—
Spekkoekcake *f* 3,50
Asemkoekjes per ½ pd. *f* 2,75
manisan asem *f* 3,40

Djamoe Simona

In pil-vorm, makkelijk in te nemen. Tegen diabetes, hoge bloeddruk, rheumatiek, spierpijn, haaruitval, lusteloosheid etc. Ook uitstekende en ongevaarlijke vermagerings-pillen. Zuiver plantaardig. Per pakje *f* 10,95

Kruiden die in Indië al eeuwen bekend zijn om hun heilzame werking zonder bij-effecten. Beproefd en gekeurd. Baat het niet (wat zelden voorkomt) schaden doet het zeker niet. Integendeel, want in elke djamoe-samenstelling zitten altijd ingrediënten die bloedzuiverend werken. Vraag een brochure, zie ook advertentie van Simona elders in dit blad.

Wood Peppermint *f* 4,50
Obat tioep *f* 4,50
Obat matjan *f* 6,—
minjak angin *f* 1,75
Shilling oil (kleine fl.) *f* 3,50
Gin Seng tonicum *f* 25,—
Gin Seng capsules *f* 25,—

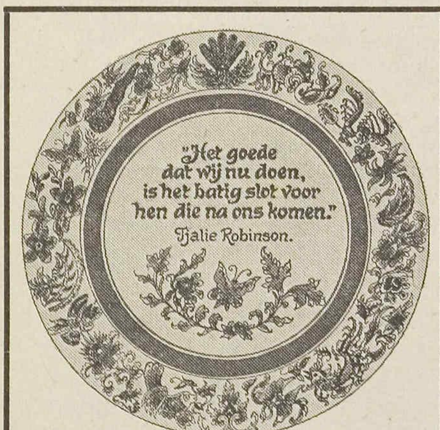
Electrische rijststomers

1 - 1,5 - 1,8 - 2,8 en 3,6 liter. resp. *f* 110,—, *f* 120,—, *f* 130,—, *f* 165,—, *f* 185,—. portokosten *f* 7,—. In 3 termijnen mogelijk voor TT-abonnees.

Kwee semprong per pakje nu *f* 2,25
Chili Saus van Vamu. Nieuw
Heerlijk fris-heet *f* 3,75
Penang Chili saus, zoet-heet *f* 3,25
Alle Pro Soy producten
fijn-grof-licht-/donker
vleessmaak, hamsmaak
nu per half pond *f* 2,25
per pond *f* 4,—
tangkwee per ons *f* 1,35
per half pond *f* 3,25
Kripik gendar (rijstkripik)
per half pond *f* 2,75
tjentongs zwart hoorn *f* 8,50
idem bewerkte steeel *f* 15,—
tjentong hout *f* 6,50
taartschep hoorn *f* 7,50

Houtsnijwerk

Gekleurde Bali vogeltjes *f* 4,—
Djapara kaarshouder *f* 11,50

JUBILEUM-BORD TONG-TONG
Delfts aardewerk, 22 cm middellijn in bruin, batikmotieven
***f* 40,— porto *f* 5,—. TONG-TONG**
Prins Mauritslaan 36, Den Haag

TE KOOP

Prachtig ingelijste reproductie
"Balinees meisje" *f* 100,—
Bas Abdullah
idem Le Mayeur
"Balinese vrouwen" *f* 125,—
Oude Sumatraanse parang, prachtig bewerkt gevest en schede (beschadigd) *f* 175,—
Te bevragen bij TONG-TONG
Telefoon 070 - 54 55 00

BOEKHANDEL TONG TONG

De pen in gal gedoopt - door H. N. v.d. Tuuk. *f* 10,25 + porto *f* 1,70. Brieven en documenten van deze taalgeleerde van Indonesische talen verzameld en toegelicht door R. Nieuwenhuijs.

Indonesië onze meest nabije naaste in Azië - door Prof dr. J. Verkuyl. *f* 10,75 + *f* 1,70 porto. Een korte studie van de politiek- maatschappelijke ontwikkelingen vanaf de laatste fase van het regiem Soekarno tot 1973.

ABC Compendium der Homoeopathie door Ides van Woord. Nuttige informatie over de toepassing en het gebruik van 150 homoeopathische geneesmiddelen. *f* 12,50 + porto *f* 1,70.

Nieuw diabetisch kookboek door Jeanne Ruigrok. *f* 8,90 + *f* 1,70 porto. Een groot aantal gevarieerde en smakelijke recepten verzameld door deze bekende diëtiste. Ook voor allen die slank willen worden en blijven.

Waarzeggen door kaart leggen door Wenzell Brown. *f* 11,50 + *f* 2,75 porto. Geeft een duidelijke uiteenzetting van de betekenis van de kaarten en een korte geschiedenis van de speelkaarten.

Handentaal door A. E. Hirsch *f* 14,90 + porto *f* 2,75. Een vlotte, begrijpelijke verhandeling, die een helder inzicht geeft in deze interessante materie, met zeer vele illustraties.

Batikken door Joke van Veen *f* 9,50 + porto *f* 1,70. Uitvoerige handleiding voor hen, die het batikken zelf willen beoefenen. Zowel oude als nieuwe technieken worden beschreven, alsmede vele toepassingen van batikken. Zeer vele illustraties.

Servetstandaard *f* 11,50
Briefstandaard *f* 14,50
Broodplank (licht) *f* 20,—
Krantenhanger *f* 27,50
Lepelhanger *f* 16,50
Armbanden
Djocja zilver 55,—
Slangenarmband hoorn *f* 7,50
Schildpad opengewerkt *f* 17,50
Akar wangi waaier *f* 5,—
Sendok koeping (been) *f* 1,50
Nieuwe voorraad kleedjes en kleden, servetjes, placemats, lopers, kains van batik in diverse prijzen
dinnerset (6 servetjes, place mat, loper) *f* 40,—
ontbijtset (6 servetjes en loper) *f* 20,—
Groot tafelkleed met bijbehorende servetjes *f* 55,—
(groen, oranje, blauw)
Batikhoofddoekjes *f* 12,50 en *f* 10,—

6 kleurenfoto's uit Indonesië

2e SERIE

Kembang Telang - Bougainville
formaat 47 x 33 cm.
Kambodja - Orchideeën
formaat 23½ x 33 cm.
Deze serie tezamen voor *f* 10,— plus *f* 1,70 porto.

Pasar Minggoe (vruchtenpasar)
formaat 47 x 33 cm.
Sawah Panorama
formaat 47 x 33 cm.
Deze posters kosten *f* 4,— p. st. De gehele serie, 6 platen incl. porto *f* 20,—.

Van de eerste serie alleen nog Pelabuan Ratu en Djamboe Aer beperkt in voorraad. *f* 4,— per stuk
TOKO TONG-TONG - DEN HAAG

WIE ?
WAT ?
WAAR ?
WANNEER ?

Deze nieuwe rubriek dient UITSLUITEND voor:
- Opsporing of informaties over personen.
- Bekendmaking van bijeenkomsten, reünies en alle NIET- COMMERCIËLE gebeurtenissen.
- Inlichtingen over diverse onderwerpen.
- Gratis aanbiedingen niet tegen geld of anderzins.
- Alle oproepen onder deze rubriek met duidelijke opgave van naam en adres.

Voor abonnées en niet-abonnées geldt het tarief *f* 5,— per oproep/aanvraag. REDACTIE TONG TONG.

*

EXTRA BEWIJSNUMMERS UITSLUITEND TEGEN BETALING !

Contact gezocht door A. Dachlan, oud adres: Gg. Mandor II/60, nieuw adres: Jln. Pulo Macan Raya 41, Tomang, Jakarta-Barat met zijn pleegbroer de heer Karl Heinzmann, oud adres: Jln. Palm 2, Jakarta (Indon.) Hij vraagt bericht aan b.g. adres. Verdere inlichtingen kan de heer Heinzmann bekomen bij Ch. H. Paulus, Schubertstraat 37, Zevenaar. Tel. 08360 - 2 64 62. Na 6 u. 's-middags.

REÜNIE ex-H.B.S. SEMARANG, INDONESIË

Organisatiecomité nodigt oud-leraren en -leerlingen uit voor reünie ex-H.B.S. Semarang 20 november 1976. Dringend verzoek informatie omtrent adressen enz. Belanghebbenden, die een nader programma ontvangen, te richten aan: Z. A. Widjojoatmodjo, Jl. Salak 9, of A. C. van der Leeden, Taman Lawang 3, Jakarta.

16e REÜNIE KW III SCHOOLVERENIGING 116 jaar de Eerste H.B.S. - Koning Willem III School 1860-1976

Zaterdag 16 oktober 1976 organiseert de KW III Schoolvereniging haar 16e reünie in de Sweelinckzaal van het Nederlands Congresgebouw te Den Haag. Het feestprogramma omvat: 15.30-18.00 u. - borrel in de foyer van de Sweelinckzaal. 18.00-19.00 u. diner naar eigen keuze in het restaurant van het Congresgebouw. 19.00-20.00 u. - koffie met attracties o.a. bingo. 20.00-24.00 u. - bal. Leden behoeven voor het bijwonen van dit jaarfeest geen entree meer te betalen en zij mogen bovendien één introducee (echtgenote of iemand anders) uitnodigen. Alle andere introducées (geen KW III-ers) betalen *f* 7,50 p. pers. Ook niet KW III-ers kunnen zich als lid van de KW III-Schoolvereniging opgeven. De gespecificeerde deelnamekosten voor U en Uw introducées met vermelding van namen en adressen zo spoedig mogelijk doch uiterlijk vóór 30 september 1976 s.v.p overmaken op grio 334530 t.n.v. Amro-Bank Wassenaar t.g.v. rek. no. 484.629.271 KW III Fonds. Uw Bankoverschrijving of Girostrookje dient als toegangsbewijs.
Secretariaat: Columbusstr. 254, Den Haag, Telefoon 070 - 63 32 29.

Minimum *f* 6,— van 1 tot 3 regels; per regel meer, *f* 2,50 meer.
Voor niet-abonnees dubbel tarief.
Maximaal aantal regels 6.
Voor advertenties onder nummer *f* 2,20 meer voor opzenden van ontvangen brieven.
Voor opzenden brieven onder nummer naar het buitenland totaal *f* 3,— meer.
Bij brieven onder advertentienummer:
DIT NUMMER OP DE ENVELOPPE IN DE LINKERBOVENHOEK ZETTEN.